

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

หนังสือ

กาญจนา นาคสกุล และคณะ. การใช้ภาษาไทย. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, 2524.

กำชัย ทองหล่อ. หลักภาษาไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เจริญรัตน์, 2519.

กุหลาบ มัลลิกะมาส. "ข้อคิดในการสอนวรรณคดีในวิทยาลัยครูและปัญหาที่ควรแก้ไข".

คำบรรยายวิชาภาษาไทย เอกสารนิเทศการศึกษา ฉบับที่ 186. พระนคร : หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู, 2520.

_____ . วรรณคดีไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ม.ป.ป.

_____ . วรรณคดีวิจารณ์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2524.

เจตนา นาควัชระ. ทฤษฎีเบื้องต้นแห่งวรรณคดี. พระนคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2517.

ดวงมน จิตรจางังค์. สุนทรียภาพในภาษาไทย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, 2527.

คำรองราชานภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยา. "คำนำ" ใน กฎหมายคำฉันท์. หน้า ก-ฎ. โรงพิมพ์พระจันทร์, 2472 (พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ รongอำมาตย์เอกหลวงธรรมาภิมณฑ์).

ธรรมาภิมณฑ์, หลวง. กฎหมายคำฉันท์. โรงพิมพ์พระจันทร์, 2472 (พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพรongอำมาตย์เอกหลวงธรรมาภิมณฑ์).

_____ . กลบทสุภาพ. พระนคร : โรงพิมพ์ไทยยศเส. 2457.

_____ . "คำฉันท์คุณหญิงสังเวทกล่อมพระเสวตรวชิรพาหะ." ในพระ เสวตวชิรพาหะ. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2505.

_____ . "คำฉันท์คุณหญิงสังเวทพระเสวตฉัตร" ใน ชุมนุมฉันท์คุณหญิงสังเวท. ม.ป.ท., ม.ป.ป.

_____ . โคลงนิราสวัดรวก. โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร. 2467. (พิมพ์แจกในงาน
 ถวายนพระราชนิพนธ์ ๗ วัดวรนายนกรังสรรค จ. พระนครศรีอยุธยา)

_____ . ประชุมลำนนำ. สำนักนายนกรัฐมนตรี. โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายนกรัฐมนตรี,
 2514.

_____ . วินิควานิชคำฉันท. พระนคร : โรงพิมพ์พิศาลบรรณนิตี, 2459. (พิมพ์แจก
 ในงานศพรองอำมตย์เอกหลวงหิรัญการโกศิต).

ประชุมโคลงโลกนิตี. พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2513.

เปลื้อง ฅ นคร. ประวัติวรรณคดีไทยสำหรับนักศึกษา. พิมพ์ครั้งที่ 5, กรุงเทพมหานคร :
 สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2515.

พุทธเลิศหล้านภาลัย, พระบาทสมเด็จพะ. อิเหนา. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2498.

เพลงยาวกลบทและกลอักษร แต่งจาริกที่วัดพระเชตุพนฯ ในรัชกาลที่ 3. พิมพ์ครั้งที่ 8.
 ม.ป.ท., 2512 (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชนิพนธ์ เพลงสพ รองอำมตย์ตรี
 มนุ นาคามตี ฅ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ 3 มิถุนายน 2512).

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพะ. "พระราชนิพนธ์คำนำ" ใน อิลาราชคำฉันท
 หน้า ข-ง พิมพ์ครั้งที่ 19. พระนคร : องค์การค้ำคุรุสภา, 2513.

วรเวทย์พิสิฐ, พระ. วรรณคดีไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. พระนคร : โรงพิมพ์มหาดไทย, 2502.

วัชร รมยะนันท์. ลิลิตและนิราศ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิช เนศ, 2517.

วาคัญ. อสังการศาสตร์. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2504.

วิทย์ คิวะศรียานนท์. วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ พิมพ์ครั้งที่ 4. พระนคร : สมาคมภาษา
 และหนังสือแห่งประเทศไทย, 2514.

วิภา กงกะนันท์. วรรณคดีศึกษา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2523.

ศักดิ์ศรี แยมันดดา. "คำกร่อนในวรรณคดีไทย". นิทรรศการสัญจร ฉลอง 700 ปีลายสือไทย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526.

ศุภชัย รัตนโกมุท และสะอาด อินทรสาลี. ประวัติวรรณคดีไทย. พระนคร : สำนักพิมพ์วัชรินทร์,
 ม.ป.ป.

ลีธธา พินิจภูวดล และนิตยา กาญจนะวรรณ. ความรู้ทั่วไปทางวรรณกรรมไทย. นครหลวง.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น, 2515.

หอสมุดวชิรญาณ. ชุมนุมคำรากลอนฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2512.

อุปกิตศิลปสาร, พระยา. หลักภาษาไทย. พระนคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2514.

บทความ

ชลดา เรื่องรักขลิขิต. "การชมความงามของนางในวรรณคดี" วารสารภาษาและวรรณคดีไทย.

1 (เมษายน 2527) : 23-30.

ศักดิ์ศรี เข้มแน่นดา. "อัปสร" วารสารภาษาและวรรณคดีไทย. 2 (สิงหาคม 2528) : 38-44.

วิทยานิพนธ์

โกชัย สาริกบุตร. "การวิเคราะห์กลบทในกวีนิพนธ์ไทย." ปริญญาานิพนธ์. ปริญญาการศึกษา
มหาบัณฑิต วิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร, 2517.

ชลดา ศิริวิทย์เจริญ. "การศึกษาลิลิตตะ เล่งพ่ายในแนวสุนทรียศาสตร์." วิทยานิพนธ์
ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519.

ญาดา อรุณเวช. "ความเปรียบในบทละครใน พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่สอง." วิทยานิพนธ์
ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526.

ยุพร อร่ามกุล. "ลักษณะที่ดีเด่นของบทพระนิพนธ์ พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์."
วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2513.

เอกสารอื่น ๆ

ธรรมาภิรมย์, หลวง. "คำฉันท์ดุขฎิสัง เวยกล่อมพระเสวตรวชิรพาหะ" กระดาศฝรั่ง
เลขที่ 21 คู่ 113 มัดที่ 63.

_____. "ฉันท์สรรเสริญวัดจักรวรรดิราชาวาส" สมุดไทยคำ เลขที่ 21 คู่ 113
มัดที่ 69.

- _____ . "ชาลธิภีเสกคำฉันท์" สมุดไทยคำ เลขที่ 1 คู่ 113 มัดที่ 64.
- _____ . "ธาดามณีศรีสุพินคำกลอน" สมุดไทยคำ เลขที่ 1-2 คู่ 115 ชั้น 6/5 มัดที่ 26.
- _____ . ปทุมวดีคำฉันท์" สมุดไทยขาว เลขที่ 2 คู่ 113 มัดที่ 65.
- _____ . "เปรีคลิศคำฉันท์" สมุดไทยคำ เลขที่ 10 คู่ 113 มัดที่ 65
- _____ . "รัชมิงคลาภีเสกคำฉันท์" กระจาดฯ ฝรั่ง เลขที่ 2-7 คู่ 113 มัดที่ 67.
- ศักดิ์ศรี แยมันดดา. "ความรู้ทางประพันธศาสตร์" บรรยาย ณ วิทยาลัยครูนครปฐม
17 กันยายน 2527 (อัครสำเนา)

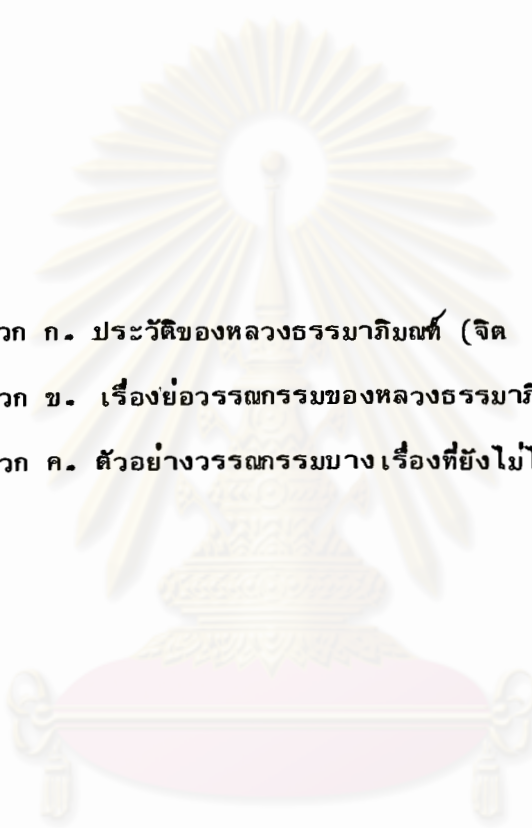

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ก. ประวัติของหลวงธรรมาภิมณฑ์ (จิต จิตรกถิก)

ภาคผนวก ข. เรื่องย่อวรรณกรรมของหลวงธรรมาภิมณฑ์

ภาคผนวก ค. ตัวอย่างวรรณกรรมบางเรื่องที่ยังไม่ได้ตีพิมพ์

ศูนย์วิทยพัทธยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ก

ประวัติของหลวงธรรมาภิรมย์ (เถิก จิตรกรเถิก)

ผู้วิจัยพบว่า มีผู้เรียบเรียงประวัติของหลวงธรรมาภิรมย์อย่างละเอียดไว้ 2 ท่าน คือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้เรียบเรียงไว้ในพระนิพนธ์ คำนำ หนังสือเรื่องกฎาทกคำฉันท์ และ นาย ถ. เกยานนท์ เรียบเรียงลงพิมพ์ในวารสารวรรณคดีสาร ปีที่ 1 เล่มที่ 8 โดยผู้วิจัยจะนำมาพิมพ์ไว้ทั้ง 2 ส่วน ดังนี้

1. ประวัติหลวงธรรมาภิรมย์ เรียบเรียงโดย สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ¹

บัดนี้เรื่องเสวกเอก หลวงชวลักษณ์ลิขิต (ดำเนิน จิตรกรเถิก) จะทำการปลงศพสนองคุณหลวงธรรมาภิรมย์ (เถิก จิตรกรเถิก) ผู้บิดา มาหาหรือข้าพเจ้าว่าจะพิมพ์หนังสือเรื่องกฎาทกคำฉันท์ ซึ่งบิดาได้แต่งไว้เป็นหนังสือแจกในงานศพ ถ้าข้าพเจ้าเห็นชอบด้วยไซ้ใคร่จะขอให้ข้าพเจ้าแต่งคำนำหนังสือนั้น เหตุด้วยบิดาเคยรับราชการอยู่กับข้าพเจ้ามาช้านาน ข้าพเจ้าย่อมทราบคุณวุฒิของบิดายิ่งกว่าผู้อื่นโดยมาก ความที่กล่าวนี้ข้าพเจ้าต้องยอมรับว่าเป็นความจริง จึงได้รับแต่งคำนำรวมทั้งเรื่องประวัติหลวงธรรมาภิรมย์อย่าง เป็น เปดผลิ-บรรณาการ ส่วนตัวข้าพเจ้าผู้เป็นมิตรเก่าอุทิศต่อผู้มรณา

หลวงธรรมาภิรมย์ (เถิก) ผู้ต้นสกุลจิตรกรเถิก เป็นชาวจังหวัดจันทบุรี บ้านเดิมอยู่ตำบลบ้านตะปอนน้อยในท้องที่อำเภอขลุง เกิดในรัชกาลที่ 4 เมื่อวันที่ 5 กรกฎาคม ปีมะเมีย พ.ศ. 2401 บิดาเป็นที่ขุนมณีนุบผา ชื่อจืด เมื่อหลวงธรรมาภิรมย์ยังเป็นเด็กเข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ กับพระยาธรรมปรีชา (บุญ) ผู้เป็นลุง พระยาธรรมปรีชา (บุญ) นั้นเป็นที่นับถือกันว่าเป็นอาจารย์ประปรียติธรรมอย่างยอดเยี่ยมผู้หนึ่ง มีศิษย์มาก ที่ได้ถึงคุณธรรมชั้นสูงก็หลายองค์ ว่าแต่เพียงที่นึกได้ในเวลาแต่งหนังสือนี้ เช่นพระสาสนโสภณ (อ่อน) วัดราชประดิษฐ์ และ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ วัดเทพศิรินทรมันนี่ เป็นต้น ถึงเจ้าพระยา-

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ "คำนำ" ในกฎาทกคำฉันท์
หน้า ก-ฎ.

ยมราชก็ เป็นศิษย์พระยาธรรมปรีชาจนได้ เป็น เปรียญ หลวงธรรมาภิรมย์ได้ศึกษาอักษรสมัย เบื้องต้นต่อพระยาธรรมปรีชา (บุญ) แล้วบรรพชา เป็นสาม เณรไปอยู่วัดบุบผาราม จังหวัด ธนบุรี จนอายุครบอุปสมบทบวช เป็นพระภิกษุอยู่วัดนั้นต่อมา เมื่อคิดดูโดยสำนักที่ได้ศึกษา และโอกาสที่ได้บวช เรียน ถ้าหากหลวงธรรมาภิรมย์ใจรักในทางที่จะศึกษาพระปริยัติธรรม ก็คงจะได้ เป็นมหาดาบเรียน แต่อุปนิสัยของหลวงธรรมาภิรมย์ชอบมาทางบทกลอนภาษาไทย จึงศึกษาพระปริยัติธรรมแต่พอ เป็นนิสสัยปัจจัย พยายามศึกษาแต่ทางวิชาหนังสือไทย จน สามารถแต่งโคลงฉันท์ กาพย์ กลอน นับว่าเป็นอย่างดีในสมัยของคนคนหนึ่ง อันนี้เป็น เหตุ ให้ได้รับราชการมียศศักดิ์ และ เป็นผู้หนึ่งซึ่งพระบาทสมเด็จพระ เจ้าอยู่หัวทั้ง ในรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6 ทรงพระ เมตตากรุณามาด้วยเป็นกวี

แรกหลวงธรรมาภิรมย์จะ ได้รู้จักกับข้าพ เจ้าใน ในสมัย เมื่อข้าพ เจ้า เป็นอธิบดี กรมศึกษาธิการมีหน้าที่จัดการบำรุงศาสนาที่เล่า เรียนพระปริยัติธรรมของพระภิกษุสาม เณร ที่ในวัดพระศรีรัตนศาสดารามด้วย ครั้งนั้นตำแหน่งอาจารย์ว่างลงคนหนึ่ง ข้าพ เจ้าได้ยื่นคำ สรร เสริญความสามารถของพระยาธรรมปรีชา เมื่อยัง ไม่ได้รับพระราชทานสัญญาบัตร เรียกกันว่า "อาจารย์บุญ" จึงชวน เข้ามา เป็นอาจารย์บอกพระปริยัติธรรมที่ศาลาหน้าวัด พระศรีรัตนศาสดาราม แล้วกราบบังคมทูลขอพระราชทานบรรดาศักดิ์ให้ เป็นที่หลวงญาณิรมย์ ในกรมราชบัณฑิตย เสมอกับอาจารย์คนอื่นซึ่งบอกหนังสืออยู่ในที่แห่ง เดียวกัน ในไม่ช้าก็มี พระภิกษุสาม เณรพากันนิยมมาศึกษาในสำนักหลวงญาณิรมย์(บุญ) มากขึ้นทุกที จนที่แก่งศาลา ข้างหน้าวัดไม่พอ ต้องย้ายเข้าไปอาศัย พระพุทธปรารังค์ปราสาท (ซึ่งเป็นปราสาทพระ เทพบิดร เดียวนี้) เป็นที่บอกพระปริยัติธรรม มีพระภิกษุสาม เณรมา เล่า เรียนมากกว่าที่แห่งใด ๆ หมด เกียรติคุณของหลวงญาณิรมย์ (บุญ) ก็ปรากฏแพร่หลายขึ้นโดยลำดับมา เป็น เหตุให้ ทรงพระกรุณาโปรด ฯ ให้เลื่อนบรรดาศักดิ์ขึ้นจนได้ เป็นพระยาธรรมปรีชา เป็นที่สุด

เมื่อหลวงธรรมาภิรมย์บวช เป็นพระภิกษุได้ 7 พรรษาแล้วลาสิกขาบท พระยา- ธรรมปรีชา (บุญ) พามาฝากข้าพ เจ้าเมื่อ พ.ศ. 2427 แรกเข้ารับราชการเป็นตำแหน่ง

สมัยนั้นในกรมศึกษาธิการ อยู่สักปี 1 ได้เลื่อนตำแหน่งย้ายไป เป็นครูรองที่โรงเรียนวัด-
 ประยูรวงศาवास ต่อมาอีก 3 ปี ถึง พ.ศ. 2431 ได้เลื่อน เป็นครูใหญ่โรงเรียน
 วัดวัดจักรวรรดิราชาวาส คุณวิเศษของหลวงธรรมาภิรมย์ในทางกวีการ เริ่มปรากฏใน
 ตอนนี่ ด้วยเหตุผลสองอย่าง คือ เมื่อมีโรงเรียนหลวงตั้งขึ้นตามวัด เวลาเสด็จพระราชดำเนิน
 พระราชทานพระกฐิน หรือว่าเจ้านายเสด็จไปทอดพระกฐินต่างพระองค์ นักเรียนใน
 โรงเรียนย่อมมาต้อนรับคอยเฝ้าฯ และครูใหญ่แต่งโคลงถวายพระพรทูลเกล้า ถวายทุกแห่ง
 ปรากฏสำนวนโคลงของหลวงธรรมาภิรมย์แต่ยังเรียกกันว่า "ครูถึก" แต่งดี อีกอย่างหนึ่ง
 นั้นหอพระสมุดวชิรญาณออกหนังสือพิมพ์ วชิรญาณวิเศษ รับหนังสือซึ่งแต่งใหม่ หลวงธรรมาภิรมย์
 แต่งโคลงฉันท์ส่งมาลงพิมพ์ ได้รับชมว่าสำนวนดี ข้าพเจ้าจึงได้แนะนำให้หลวงธรรมาภิรมย์
 พากเพียรในการแต่งบทกลอนหนังสือไทยให้เป็น เรื่อง เป็นราว หลวงธรรมาภิรมย์ได้แต่ง
 ฉันท์ขาดก เรื่องหนึ่ง (จะเป็นเรื่องอะไรจำชื่อไม่ได้ และหาจะนับไม่ได้เสียแล้วในเวลานี้)
 มาให้ข้าพเจ้า เรื่องหนึ่ง เห็นว่าสำนวนดี แต่เรื่องยังจืดจก แต่ยังมีที่ที่จะได้ขอให้เปลี่ยนแปลง
 ประการใด ข้าพเจ้าย้ายจากกระทรวงธรรมการไป เป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ฝ่าย
 หลวงธรรมาภิรมย์ก็ เพลิดเพลินมีอาการเจ็บป่วยเรื้อรัง จึงลาออกจากตำแหน่งไปรักษาตัวอยู่ที่
 บ้านเดิมในแขวงจังหวัดจันทบุรี ครั้นหายป่วยเข้ารับตำแหน่ง เป็นครูโรงเรียนของกรมทหารเรือ
 อยู่ที่อำเภอขลุง จนสมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ ฯ เมื่อ (ยังเป็นที่พระสุคุณคณาภรณ์) เป็นตำแหน่ง
 เจ้าคณะสงฆ์มณฑลจันทบุรีไปพบ เข้า ชวนไป เป็นครูใหญ่ที่โรงเรียนวัดจันทร์ในเมืองจันทบุรี
 ครั้นเมื่อ พ.ศ. 2452 ทางกรุงเทพฯ ข้าพเจ้ากลับเข้ามีตำแหน่งกรรมการหอพระ-
 สมุดวชิรญาณคิดบำรุงหนังสือวชิรญาณ นึกขึ้นถึง "ครูถึก" สืบได้ความว่าออกไป เป็นครูอยู่
 เมืองจันทบุรีจึงได้ชวนให้กระทรวงธรรมการเรียกกลับ เข้ามาไว้ในกองแต่งตำราเขียน แต่ที่
 หลวงธรรมาภิรมย์ก็ยังมีตำแหน่งราชการอยู่ในกระทรวงธรรมการ และได้มาช่วยแต่งหนังสือ
 ในหอพระสมุดวชิรญาณสืบมาเพราะความชอบในการแต่งหนังสือเรื่องต่าง ๆ พระบาทสมเด็จพระ
 พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานสัญญาบัตรให้เป็นที่หลวง
 ธรรมาภิรมย์มีตำแหน่งในกรมราชบัณฑิตย เมื่อ พ.ศ. 2446 ต่อมาถึงรัชกาลที่ 6 ได้

พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ เบ็ญจมาภรณ์ช้างเผือก กับเหรียญรัตนาภรณ์ชั้นที่ 4 ถึง พ.ศ. 2457 ย้ายตำแหน่งมาเป็นพนักงานฝ่ายหนังสือไทยในหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร ได้เลื่อนยศเป็น รองอำมาตย์เอก และได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ จตุรถาภรณ์ มงกุฎสยามกับเหรียญจักรพรรดิมาลา รับราชการมาจน พ.ศ. 2470 มีอาการเจ็บป่วยด้วยความชราทุพพลภาพ จึงต้องออกจากราชการ ได้รับพระราชทานเบี้ยบำนาญต่อมา แต่อาการป่วยไม่หายเป็นปกติได้ ครั้นถึงวันที่ 22 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2471 หลวงธรรมาภิมณฑ์ (ถึก จิตรกรถึก) ถึงแก่กรรมด้วยโรคชรา อายุได้ 71 ปี

หนังสือเรื่องต่าง ๆ ซึ่งหลวงธรรมาภิมณฑ์ (ถึก จิตรกรถึก) ได้แต่งไว้ ค้นจะจับพบ เมื่อเรียบเรียงเรื่องประวัตินี้ คือ

1. โคลงนิราศวัดรวก แต่ง เมื่อ พ. 2428 พิมพ์แล้ว
2. วนิควาณิชคำฉันท์ เรื่องนี้แต่งเมื่อ พ.ศ. 2433 เวลารับราชการอยู่ด้วยกันกับข้าพเจ้าในกรมศึกษาธิการ เดิมหลวงธรรมาภิมณฑ์แต่งฉันท์เรื่องชาดกมาให้ข้าพเจ้างดกล่าแล้ว ข้าพเจ้าคิดว่าเรื่องจิดนักร ให้หาเรื่องให้ดีกว่านั้น หลวงธรรมาภิมณฑ์บอกว่าไม่รู้ว่าจะไปหาเรื่องที่ไหน เมื่อกลับมาทำงานด้วยกันอีก ข้าพเจ้าจึงเขียนโครงนิทานเรื่อง เมอซินด์, ออฟ-เวนิศ บทละครของ เชกสเปียร์ให้หลวงธรรมาภิมณฑ์ไปแต่งขึ้น เป็นฉันท์ให้ชื่อว่า วนิควาณิช ฉันท์เรื่องนี้ได้นำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดและได้พิมพ์แล้วหลายครั้ง
3. เปรี๊ยยคคิลิสคำฉันท์ ข้าพเจ้าเขียนโครงนิทานบทละครเรื่อง เบรีคคิลิสของ เชกสเปียร์ ให้แต่งอีกเรื่องหนึ่ง แต่แต่งไม่ตลอด (จะเป็นเพราะข้าพเจ้าเขียนโคลงเรื่องให้ไม่หมด หรือหลวงธรรมาภิมณฑ์แต่งไม่ตลอดเองลืมเสียแล้ว) มีอยู่แต่จะจับเขียนยังไม่ได้พิมพ์
4. สิทธิศิลป์คำฉันท์ ของหลวงธรรมาภิมณฑ์คิดเรื่องเองขึ้น แต่ง เมื่อ พ.ศ. 2435

5. เพ็ชรมงกุฎคำฉันท์ เอาเรื่องจากลิลิตมาแต่งเมื่อ พ.ศ. 2445
6. รัชมังกลาภิเชกคำฉันท์ เรื่องนี้ข้าพเจ้าคิดรูปเรื่องให้หลวงธรรมาภิรมณ์แต่ง เฉลิมพระเกียรติยศพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อเสด็จสวรรคตแล้ว แต่แต่งดีไม่ได้ถึงใจข้าพเจ้า จึงยังไม่ได้พิมพ์
7. ฉันทดุขฎีสังเวย สำหรับงานพระราชพิธีฉัตรมงคลรัชกาลที่ 6 หลวงธรรมาภิรมณ์แต่งลา 1 (กรมหมื่นกวีพจนสุปรีชา แต่ง ลา 2 พระยาพจนปรีชา ม.ร.ว.สำเร็จ อิศรศักดิ์ ๓ แต่งลา 3 กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ แต่งลา 4)
8. ฉันทดุขฎีสังเวยกล่อมช้างเผือกพระเศวตวชิราพาหะ แต่งเมื่อ พ.ศ. 2454 ได้พระราชทานรางวัล
9. กฎาหกคำฉันท์ เอาเรื่องนิบาตชาดกมาแต่งเมื่อ พ.ศ. 2456 (ซึ่งพิมพ์เป็นสมุดเล่มนี้)
10. ธาตามณีศรีสุพิณ กลอนสุภาพ 2 เล่ม สมุดไทย จะแต่งเมื่อใดหาทราบไม่
11. เรื่องสามก๊ก ตอนนางเสียวเสี้ยนกับตั้งโต๊ะแต่งเป็นกลอนสุภาพ แต่งเมื่อใดหาทราบไม่
12. ประชุมลำนำ เรื่องนี้แต่งเมื่อหลวงธรรมาภิรมณ์ชราและเริ่มป่วยเสียแล้ว

นอกจากนี้ยังมีคำฉันท์และคำกลอนเบ็ดเตล็ด ซึ่งหลวงธรรมาภิรมณ์ได้แต่งอีกมาก แต่มิได้เป็น เรื่องต่างหาก จึงไม่ได้ลงในบัญชีนี้

ข้าพเจ้าขออนุโมทนากุศลบุญราศีทักษิณานุประทาน ซึ่งเจ้าภาพงานศพหลวงธรรมาภิรมณ์ (ถึก จิตรกรถึก) ได้บำเพ็ญสนองคุณผู้เป็นบูรพการีด้วยความกตัญญูถเวที และได้พิมพ์หนังสือเรื่องนี้ให้แพร่หลาย หวังว่าผู้ที่ได้รับไปคงพอใจและอนุโมทนาด้วยทั่วกัน

2. ประวัติหลวงธรรมาภิรมณ์ เรียบเรียงโดยนาย ถ. เกยานนท์¹

เรือนโบราณตั้งอยู่ปากตรอกเต้า ด้านถนนจเรินกรุง อำเภอจักรวรรดิ จังหวัดพระนคร หลังคามุงด้วยกระเบื้องไทยโดยตลอด เว้นแต่สองแห่งเจาะเป็นช่องไว้ มุงด้วยกะจก เพื่อให้แสงสว่างส่องเข้ามาภายใน กันฝาด้วยไม้สักทั้ง 4 ด้าน แต่ บางแห่งซ่อมไว้ด้วยตรายาง มีประตูด้านหน้า 1 แห่ง แล้วก็ถัดมาถึงรั้วสังกะสี ติดทาง เดินในตรอกเต้า มีประตูด้านหลัง 2 แห่ง เป็นทางออกไปยังครัว มีหน้าค่างหุ้มบ้าง แต่ ถัดไปมีกำแพงคึกบ้านอื่นกันเสียแล้ว พายในยกพื้นโดยตลอดหลัง ได้ถุนมีหลุมบ่อ มีน้ำขัง บางแห่ง และมีปลาไหลขนาดใหญ่หุ้มตัวหนึ่ง มักชูหัวมาคอยรับอาหาร ซึ่งท่านผู้มีใจกรุณา เจือจานให้เสมอ

ที่ยกพื้น กันฝาประจันท้องไว้ด้าน 1 เป็นห้องนอน ถัดประตูห้องนอนออกมา พื้นไม้สักไม้สุ้ เรียบนิก บางส่วนปูด้วยเสื่อจันทบุรี มีหมอนขวานหมอนอิงวางหุ้มพร้อมด้วย กานีเกื่อน้ำชา พานแก้วใส่บุหรี่ยกวางหุ้มใกล้ ๆ ทีวีไม้สักขนาดกลางวางหุ้มด้วย มีกะดานชนวน กะตาด และดินสอ สำหรับ เป็นที่ประทับรับทักวี

มองไปรอบ ๆ ด้านหน้า จะเห็นที่บูชาและตู้ทีวี ถ้าได้เปิดดู จะเห็นสรรพ หนังสือสมุดข่อย บ้างคำบ้างขาว รวมทั้งคัมภีร์โบลานวางซับซ้อนกันหุ้มแน่นชนิดสมุดข่อย คำเล่ม 1 เขียนตัวรงหย่างมันจง ว่าด้วยตำราแต่งบทกวี สมุดข่อยคำตัวรงเล่มนี้ เป็น ลายมือของท่านกวีเอกในรัชกาลที่ 5-6

ตรงที่บูชามีพระเครื่องครอบแก้ว แม้กะถางธูปบูชาทุก ๆ คำ ก็มีได้มีหุ่นละออ จับหุ้มเลย สแดงว่าท่านเจ้าของหมั่นรักสาความสะอาดไว้ เป็นหย่างดี

ที่ฝามีภาพถ่ายขนาดใหญ่ เป็นรูปของพระยาธัมปรีชา (บุญ) มีไคมระย้า ห้อยลง มาจากชื้อเพดาน พายในแก้วจุดตะเกียงน้ำมันมะพร้าวไว้ริบหรี่ ตลอดวันตลอดคืน ฉายแสง ขมุกขมัวไว้ เป็นที่นำ เคารพบูชา เป็นหย่างยิ่ง

ด้านขวามีตู้บานกะจกหุ้ม 2 ตู้ บันจุหลังสื่อเล่ม ๆ อยู่แน่นชนิด บางเล่มต้อง วางขวางข้างบนก็มี หนังสือเหล่านี้ล้วน เป็นประวัติศาสตร โบราณคดี และกวีนิพนธ์

¹ ถ. เกยานนท์, "นายถึก ธรรมาภิรมณ์ จิตรกรถึก กวีเอกในรัชกาลที่ 5-6"

ด้วยซ้ำซึ่ง เปนผาท้องนอนนั้น ดิด เขากวางสำหรับแขวนหมวก ไม้ถือและอื่น ๆ

ชายร่างไทย แข็งแรงอยู่เสมอ ผมเส้นล้าน มีผมดำประดับหูที่จอนหูทั้ง 2 ข้าง แต่ทวนดเพิ่มขาวเปนสง่ายิ่งนัก นัยน์ตาคมวาว สดแควว่าเป็นคนฉลาดและ ใจเย็นอยู่เสมอ ท่านเจ้าของผดำและทวนดขาวเคยเล่าให้ฟังว่า เหตุที่ผมไม่หงอก ขาวนั้น เพราะเมื่อหนุ่ม ๆ ได้ใช้น้ำผึ้งแท้ต่างน้ำมันใส่ผม แต่ทวนดนั้นมิทันได้นี้ก็ถึง จึงได้หงอกขาวตามชราภาพ

ชายร่างไทยผู้นี้สวม เสื้อและนุ่งผ้าแบบไทยไทยอยู่เสมอ ไม่เคยมีกางเกงจีน หรือใส่รองเท้า ท่านมักนั่งอยู่บน เสื่อจันทบูรซึ่งแวดล้อมด้วยเครื่องเรือนตั้งกล่าวมาแล้ว ท่านผู้นี้คือ หลวงธรรมาภิรมย์ (ถึก จิตรกรถึก) เมื่อราว พ.ศ. 2455 ซึ่งขณะนั้นมี อายุราว 50 ปี เสด

พระบาทสมเด็จพระมหาธีรราช รัชกาลที่ 6 ได้พระราชทานนามสกุลให้ว่า "จิตรกรถึก" อันมีความหมายได้ถึง 2 นัย คือ บิดาของท่านมีนามว่าขุนนิบุผา (จิด หรือ จิตร) นามสกุลว่า "จิตรกรถึก" ก็หมายความว่า นายจิตร กะ นายถึก, อนึ่งคำว่า จิตร แปลว่า ไฟเราะ งาม, ตี กถึก กถึก แปลว่า สดแคว ผู้กล่าว รวมความก็หมายความว่า ผู้กล่าวดี ผู้กล่าวไฟเราะ

หลวงธรรมาภิรมย์ที่ที่บ้านปากครอกเต้า ถนนเจริญกรุง จังหวัดพระนครนั้น ทาไร่บ้านเดิมไม่ เปนบ้านของพระคลังข้างที่ที่ได้รับพระราชทานให้หยู้อาศัย บ้านเดิม ของหลวงธรรมาภิรมย์ที่ตำบลบ้านตะปอนน้อย อำเภอลองจังหวัดจันทบุรี ท่านเกิด เมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม ปีมะเมีย พ.ศ. 2401

สภาพความเป็นอยู่ดังกล่าวมานี้ เมื่อ พ.ศ. 2454 ซึ่งหลวงธรรมาภิรมย์ มีอายุได้ประมาณ 50 ปีเสด รับราชการหยู้อในหอพระสมุดสำหรับพระนคร ทุก ๆ เช้า ราว 8.00 น. ท่านตื่นจากห้องนอน งานส่วนตัวประจำวันตอนเช้า คือชงน้ำชาใส่บ้าน ที่รักของท่าน บ้านนี้เก่าแก่มาก พายโนมี เชื้อชาจับ เปนคราบ แล้วนำบ้านวางไว้ที่หน้าที นูชา ตอนสายรับประทานอาหารแล้วก็แต่งตัวไปทำงาน

เมื่อได้นั่งกางเกงสนับเพลาหย่างไทยแล้ว ก็คาดไถ่ซึ่งบันจู่ไว้ด้วยเครื่องกลางต่าง ๆ แล้วจึงนุ่งผ้าต่อไป ไม้ถือห้วงออดเกี่ยวแขนได้ เป็นสิ่งที่จะขาดมือมิได้ ท่านค่อย ๆ เดินไปขึ้นรถรางที่มณฑลนครราชสีมา ซึ่งจะแล่นตรงไปถึงหลักเมือง แล้วท่านค่อย ๆ เดินผ่านสนามหลวงไปยังหอพระสมุทสำหรับพระนคร ราว 16.00 น. เสร็จท่านจะกลับมาถึงบ้าน บางวันก็ถือหนังสือที่พิมพ์ใหม่ติดมือมาด้วย ราว 18.00 น. รับประทานอาหาร เท่าที่สังเกต ท่านชอบอาหารผักมาก อาหารจำพวกหอย ภูเก็ตในสำรับของท่านบ่อย ๆ หอยฉลิมสดที่ล้างสะอาดแล้ว นำมาจิ้มน้ำมะนาวปนพริกเกลือ เป็นอาหารพิเศษที่ท่านชอบ ก่อนรับประทานอาหาร ท่านจะไม่ลืมใช้ขี้ผึ้งสีปากและลูปหวดงามเลย ของหวานมีประจำคือกล้วยสุก ท่านไม่ชอบรสหวานมากนัก ไม่ปรากฏว่าท่านเสพสุราเมรัย

ท่านเคยเล่าให้ฟังว่า เคยเป็นนักเลงสุราเมรัยมาครั้งหนึ่ง เมื่อได้เห็นโทसानุโทษของสุรา เมรัยแล้ว ก็เลยมงดเว้น มิได้เสพสุรา เมรัยเลยตั้งแต่เข้ามารับราชการเมื่อ พ.ศ. 2443 จนตลอดชีวิต

หลวงธรรมาภิมนตรี เป็นชาวจังหวัดจันทบุรี เมื่อยังเด็กได้เข้ามาอยู่กรุงเทพฯกับอาจารย์บุญผู้ เปนลุง ได้ศึกษาอักษรสมัยเบื้องต้นกับอาจารย์บุญ แล้วได้บรรพชา เป็นสามเณรที่วัดบุปผารามจังหวัดจันทบุรี

อาจารย์บุญผู้ เปนลุงของหลวงธรรมาภิมนตรีนี้ เปนอาจารย์สอนปริยัติธัมมอย่างยอดเยี่ยมผู้หนึ่ง มีลิสसानุสุมมาก ที่ได้เล่าเรียนรู้ถึงคุณธรรมชั้นสูงก็หลายองค์หลายท่าน เช่น พระศาสนโสภณ(อ่อน) วัดราชประดิธ สมเด็จพะพุทธโคศาจารย์ วัดเทพศิรินทร์ และเจ้าพระยามรราช (ปั้น สุขุม) เนื่องด้วยอาจารย์บุญมีคุณสมบัติเลิศ ทำคุณประโยชน์แก่การสั่งสอนพระปริยัติธัมมมาก จึงได้รับบันดาศักดิ์เป็นที่ พระยาธัมปรีชา

หลวงธรรมาภิมนตรี มาเล่าเรียนอยู่ในสำนักอาจารย์บุญผู้ เปนลุง ซึ่งเป็นอาจารย์เชี่ยวชาญในการสั่งสอนพระปริยัติธัมม เช่นนี้หน้าที่หลวงธรรมาภิมนตรีจะเล่า เรียนได้ดีทางพระปริยัติธัมมได้ตำแหน่งมหาบาเรียนบ้าง แต่อุปนิสัยของหลวงธรรมาภิมนตรีรักใคร่พอใจในเชิงกวี มีปติภาน

ในทางประพันธ์ หลวงธรรมาภิมนตรี จึงเรียนพระปริยัติไว้เพียง เปนปัจเจกเท่านั้น

ไม่ปรากฏว่าท่าน เล่าเรียนทางกวีกับอาจารย์ผู้ใด เท่าที่สังเกตเห็น ท่านว่าแหล่เทศน์ได้ดี ทุก ๆ ท่านเอง ท่านจำบทกล่อม เพลงพื้นเมืองได้มาก และร้องเพลงพื้นเมืองกับกล่อมบทได้ไพเราะมาก เสียงของท่านกังวานและ เพราะ การอ่านฉันทน์กล่อมข้างก็ดี อ่านฉันทน์กล่อมในพระราชพิธีก็ดี อ่านฉันทน์ถวายคดี เจ้าพนักงานในพระราชสำนักรัชกาลที่ 5 - 6 ต้องมาฝึกซ้อมจากท่านเสมอ เมื่อ เปน เช่นนี้จึง เข้าใจว่า ท่าน เล่าเรียนทางกวีจากหนังสือวินิพนธ์ และจากบทประพันธ์ที่แพร่หลายอยู่ตามพื้น เมือง เช่นแหล่เทศน์บทกล่อม บทเพลงพื้น เมือง ฯลฯ กับ เข้าใจว่าท่านคง เล่าเรียนกับพระยาธัมปรีชา (บุญ) ผู้เปนลุงด้วย ธัมมาจารย์พระปริยัติธมฺมชามหลักภาษาและวัธนธมฺมของภาสา เปนพื้นอยู่โดยมาก อาตมั่งได้ว่าในบัดนี้แบบแผนการประพันธ์บทเพลง บทกล่อม นั้น หลวงธรรมาภิมนตรี ได้พิจารณาวางหลักไว้ เปนแบบทั้งนั้น

เมื่ออายุครบอุปสมบท หลวงธรรมภิมนตรีก็ได้บวช เปนภิกษุหฺนณะวัดบุบผาราม 7 พรรษา จึงได้ลาสิกขา พระยาธัมปรีชา (บุญ) ผู้เปนลุงได้นำตัวไปฝากสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ จึงได้เข้ารับราชการ เปน เสมียนอยู่ราวปีหนึ่งก็ย้ายไป เปนครูน้อยณะโรงเรียนวัดประยูรวงศาवासถึง พ.ศ. 2431 ได้เลื่อนตำแหน่งขึ้น เปนครูใหญ่โรงเรียนวัดจักรวรรดิราชาวาส

เกียรติคุณการ เปนกวีของหลวงธรรมาภิมนตรี เริ่มจะปรากฏในระหว่างนี้ โดยได้แต่งโคลงถวายพระพรทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย ในการสเด็จทอดพระเนตรกถินตามวัดและได้แต่งบทประพันธ์ลงหนังสือพิมพ์วิธานวิเสส ปรากฏสำนวนโวหารของหลวงธรรมาภิมนตรีว่าแต่งดี จนเรียกนามกันติดปากว่า "ครูถึก" ชื่อหนังสือพิมพ์ของคณะสามัคยาจารย์สมาคมว่า "วิทยาจารย์" นั้นก็ เปนชื่อที่ครูถึกได้คิดให้ หนังสือแบบเรียน เร็ว นั้นครูถึกได้แต่งแบบฝึกหัดเรื่องต่าง ๆ หลายเรื่อง เช่น เรื่องหนูหนงหนูเหลง เรื่องเฟื่องและแพ่ง ฯลฯ

พ.ศ. 2433 หลวงธรรมาภิมนตรีได้แต่งวินิควาณิชคำฉันทน์ ขึ้นเรื่อง 1 เรื่องนี้สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ชั่งเขียน โคลงนิทานเรื่อง เมอซันท์ออฟเวนิส บทละครของ เซกส เปียรประทานไท้ไปแต่ง เปนคำฉันทน์ เมื่อแต่งแล้วนำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ก็โปรดและได้พิมพ์แล้วหลายครั้ง

เรื่องวินิฉวีนิชคำฉันทน์ ประกาศเกียรติคุณของหลวงธรรมาภิมนตรี เพราะ เป็นคำฉันทน์ เรื่องแรกที่ดำเนินโครงเรื่องจากยุโรป ถ้อยคำสำนวนโวหารฟังง่ายและดีถึงขนาด

สัญญาธิดาจริยะกล่าว	บทรำนีพนธ์ฉันทน์
เวนิสวานิชย์บ้าน-	ลูกศิษย์แดงมา
สำเนานิทานวจนะนี่	นรีไซ้สยามภา-
สแปลญยุโรปกิริสา-	ธกะเพื่อประโยชน์สาร
บันเลงชเลงลักสนะกลอน	เสนาะสุนทรการ
จำลองและลงวชิรญาณ	สรสิศิโดยพยายาม

บทประพันธ์ของหลวงธรรมาภิมนตรี ที่ปรากฏ เป็นเรื่องขนาดยาวในสมัยยัง เป็นครูถึงหุ่ยนั้น มีดังนี้ โคลงนิราสวัตรวก แต่ง พ.ศ. 2428 สิทธิสิลย์คำฉันทน์ แต่ง พ.ศ. 2435 เพชรมงกุฎคำฉันทน์ แต่ง พ.ศ. 2445

ต่อมาหลวงธรรมาภิมนตรี ก็ผเอนมีอาการเจ็บป่วยเรื้อรัง จึงลาออกจากตำแหน่งไปรักษาตัวหุ่ยนบ้านเดิมในแขวงจังหวัด จันทบุรี ครั้นหายป่วย เข้ารับตำแหน่งเป็นครูโรงเรียนของกรมมหานเรือหุ่ยที่อำเภอลอง พายหลังสมเด็จพระวชิรญาณวงศ์เมื่อยังเป็นตำแหน่งเจ้าคณะสาสนมณฑลจันทบุรีไปพบเข้าจึงชวนไปเป็นครูไทยที่โรงเรียนวัดจันทน์ในเมืองจันทบุรี

พ.ศ. 2442 สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพชงตำแหน่งกัมการทอพระสมุดวชิรญาณ ชงคิดถึง "ครูถิก" สิบได้ความว่าออกไปเป็นครูหุ่ยน เมืองจันทบุรี จึงได้รับสั่งให้กะชวงธัมการเรียกตัว "ครูถิก" เข้ามารับราชการในกองแต่งตำราเรียน

เมื่อ "ครูถิก" เข้ามาถึงกรุงเทพฯ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ได้นำตัวเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ รัชกาลที่ 5 ได้มีพระราชดำหริดปติสันถานว่า

"อ้อ ครุฑิก จงมารับราชการ ให้เงินเดือน 40 บาทตั้งแต่นี้ เป็นต้นไป"

พระราชดำหัดนี้ เลย เป็นพระวาจาสิทธิ์สืบมาจนตลอดชีวิตของครุฑิก โดยเมื่อเข้ารับราชการแล้ว มีความดีความชอบ ควนได้ทวีเงินเดือนขึ้น ผู้บังคับบัญชาได้รายงานเสนอขอขึ้นเงินเดือนให้ แต่ท่านเสนาบดีในสมัยนั้นได้มีบัญชาในหน้าบันทึกว่า เรื่อง เงินเดือนของหลวงธรรมาภิมนตรี เป็นพระบรมราชโองการ เป็นอันว่าหลวงธรรมาภิมนตรีไม่มีใครกล้าขึ้นเงินเดือนให้ และได้รับเงินเดือน 40 บาทตลอดมาจนสิ้นชีวิต แม้เมื่อชราภาพออกจากหน้าที่ราชการ ก็คงได้รับเงินเดือนเต็ม 40 บาท

พ.ศ. 2446 ได้รับพระราชทานบันดาศักดิ์ เป็นหลวงธรรมาภิมนตรี ตำแหน่งในกรมราชบัณฑิต ถึงรัชกาลที่ 6 ได้รับพระราชทานยศ เป็นรองอำมาจ เอก ส่วนเครื่องราชอิสริยาภรณ์นั้น ได้รับพระราชทานคือ เบญจมาภรณ์ช้างเผือก, เหรียญรัตนาภรณ์ชั้นที่ 4, จตุรภรณ์มงกุฎไทย, กับ เหรียญจักรพัติมาลา

หลวงธรรมาภิมนตรี เป็นผู้รักเกียรติ เป็นอย่างยิ่ง ประหยัดและระวังการใช้จ่าย เป็นหย่างดี ไม่ปรากฏว่าหยาบขี้ม หรือเป็นหนี้สินใคร

การแต่งคำฉันท์ดุสิตสังเวช สำหรับงานพระราชพิธีฉัตรมงคลรัชกาลที่ 6 หลวงธรรมาภิมนตรีแต่งลา 1 กรมหมื่นกวีพจน์ สุปรีชา ชงแต่งลา 2 พระยาพจนปรีชา ม.ร.ว. สำเริง อิศรศักดิ์ แต่งลา 3 กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ชงแต่งลา 4 (ลา 3 นั้น นายชิต บุรทัต แต่งก่อนแล้ว เปลี่ยน เป็นพระยาพจนปรีชา)

ลา 1 ที่หลวงธรรมาภิมนตรีแต่งนั้นคำ เนินความอัน เชนพระ เทพ เจ้า มีลักษณะ เนื้อความแปลกกว่าพระ เทพ เจ้าที่โบราณได้กล่าวไว้ โดยหลวงธรรมาภิมนตรีเก็บเอา เนื้อความจาก เรื่องพระ เบน เจ้าที่รัชกาลที่ 6 ได้ชงพระราชนิพนธ์ค้นคว้าใหม่ อันเป็นหลักวรรณคดีสืบมา

พ.ศ. 2454 หลวงธรรมาภิมนตรีได้แต่ง ฉันท์ดุสิตสังเวชกล่อมช้างเผือก พระเสวตวรวิพาพะ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า รัชกาลที่ 6 ไปรดปรานมาก ได้พระราชทานรางวัลด้วยเงิน

บ้านที่อยู่นะปากตรอกเด้านั้น เป็นสมบัติของพระคลังข้างที่ หลวงธรรมาภิมนตรี มีโอกาสอย่างมาก ที่จะขอรับพระราชทานที่ดินที่บ้าน ไ้มา เป็นกัมสิทธิ์ได้จากรัชกาลที่ 6 แต่ท่านมิได้ทเยอทยานเลย เคยมีมิตรสหายแนะนำถึง เรื่องขอพระราชทานนี้ ท่านกลับ หัวเราะแล้วพูดว่า เท่าที่ได้รับพระมหากรุณาให้หยุดอาศัยก็ดีหยุดแล้ว

มิใช่ว่าหลวงธรรมาภิมนตรีไม่มีครอบครัว ท่านมีภรรยาชื่อว่า เตียบ เป็นชาว ตำบลเดียวกันในจันทบุรี มีบุตรชาย 2 คน และหลายชาย 1 หลานหญิง 1 ท่านได้อุปการะ ให้ได้ศึกษาเล่าเรียนตามควนแก้อัฒภาพ บุตรชายคนโตมีหลักฐาน เป็นแพทย์ช่เลยศักดิ์ บุตรชายคนที่ 2 เป็นหลวงชวลักษณ์ลิขิต (คำ เนิน จิตรกรถึก) นักชวเลขประจำพระองค์ ในรัชกาลที่ 6 หลานชายได้เป็นหลวงอุปภาสสิลปสิทธิ (เชณ) อาจารย์ผู้ปกครอง โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์บ้านสมเด็จขงกะชวงสิกสาธิการ

แม้ว่าหลวงธรรมาภิมนตรี จะได้เงินเดือนน้อย ก็ไม่ปรากฏว่า ได้ทำมาหากิน หย่างใด ๆ ตั้งหน้าตั้งใจรับราชการแต่หย่างเดียว เคยมีเจ้าของละคอนร้องปราโมทัยมา ว่าจ้างให้เขียนบทละคอนร้อง ท่านก็ไม่ยอม เขียนจำหน่าย จนบางคนสงสัยว่าหลวงธรรมาภิมนตรี คงแต่งหนังสือได้ดี เฉพาะคำฉันทเท่านั้น คำกลอนคงแต่งไม่ได้ดี ฉะนี้ท่านจึงได้แต่งคำกลอน สุภาพเรื่อง สามก๊กตอนนางเตียวเสี้ยนผจญกับตั้งโต๊ะ ขึ้นเมื่อราว พ.ศ. 2456

แต่ท่านมิได้ปติ เสธการแต่งบทประพันธ์ที่ให้แก่งันด้วยไมตรี คำกลอนเพลงยาว โนหนังสือพิมพ์ ประดูใหม่ฉบับปฐม เรีกส์ลงนามปากกาว่า "ประดับ" ก็เป็นฝีปากของท่าน คำโคลงกลอนอีกหลายสิบบทที่โรงพิมพ์ไทยถนนรอง เมืองได้พิมพ์ไว้ ลงนามว่า ธ.ภ.ม. หรือนามจริง ก็เป็นฝีปากของท่าน ดังจะยกมาให้พิจารณาสักบท 1 ดังนี้

พาลพุลยณปราชญ์อาดเอิบจิต

เข้าแข่งคิดขันถ้อยธัมวิถี

โวหารอ้างขวางทู่หมักวี

ก็เสี่ยงสี่หลิกรำคานไซ้การกล

สุกรเกลือกเปือกปนทูนธชาติ

สี่ทราศผาดพิสแสงงชน
 แสนรัง เกิด เกลียคไกลไมโกลัน
 สุกรยนกะหี่ยมใจหมายว่ากลัว

หลวงธรรมาภิมณฑ์ สำรวมตน เกรงครัดหุญไนคคิธัมและชนบทำเนียมประ เพนี
 จงรักภักดีแต่พระมหากษัตริย์ เป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพะพระบาทสมเด็จพะจุลจอมเกล้า
 ท่านถือตนว่า เป็นข้าราชการก็ต้องทำราชการหย่างเดียว ไม่ควนจะไปทำกรหย่างอื่นได
 ท่านอุทิศควม เป็นหุญของท่านให้แก่ราชการทั้งสิ้นแม้เมื่อมีอายุมากขึ้นทุกปี ก็มีได้งวัน
 การไปทำงานที่หอพระสมุดสำหรับพระนคร ท่านเป็นผู้มีโชคหุญหย่างหนึ่งคือ "อโรคยา-
 ปรมาลาภา" คือไม่เจ็บไขมีร่างกายแข็งแรงหุญเสมอ

วันอาทิตย์หยุดราชการ ท่านมักไปสนทนากับภิกษุสามเณร ะวัดคณิกาผล (วัด
 ไหม่ยายแพง) หรือไปเดินเที่ยวดูสรรพสิ่งของเก่าที่เวียงนครขเสมอ เมื่อเวลากลับ
 มักซื้อชาติและนุหรีไทยคิดมาด้วยเสมอ ๆ

ท่าน เป็นที่เคารพหุญของชาวคำบลครอกเต้า เป็นอย่างยิ่ง รั้วสังกะสีบ้านเป็นที่
 กำบังมิดชิด เสมือนเพชรหุญไนระหว่างก้อนหินทั้งหลาย

ตั้งแต่หลวงธรรมาภิมณฑ์ เข้ามารับราชการ พ.ศ. 2442 ทำหน้าที่ไนกรม
 ราชบัณฑิต และไนหอพระสมุดสำหรับพระนคร จนถึง พ.ศ. 2470 ท่านได้ไปทำราชการ
 ด้วยเวลาสม่ำเสมอ ดูเหมือนหนังสือของหอพระสมุดสำหรับพระนคร ที่ได้พิมพ์ เป็น เล่ม
 แพร่หลาย ไนหมวดกวีนิพนธ์และวรรณคดีนั้น ได้ผ่านการตรวจตราของท่านแทบทุกเล่ม

อนึ่งการเฝ้าแทนตามระเบียบไนพระราชพิธีต่าง ๆ นั้นท่านได้พยายามไปทุก ๆ
 ครั้ง เป็นที่รู้จักในหมู่ข้าราชการทั้งฝ่ายหน้าฝ่ายไน ท่านปฏิบัติตนหุญไนมรรยาทของ
 ข้าราชการดั่งโคลงพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 5 ไนหนังสือนิตราชาคริตว่า

เวลา เข้าคำตั้ง	ความ เพียร เตอนพ้อ
ราชกิจหย่าพา เพียร	หย่าคร้าน
ไปรู้จู่สอบ เรียน	ความผิด ชอบนา
ประมาทมักพลาดคร้าน	เดาะด้วยคิดทง

ความชราทพลาภาพได้มึง เกิดแก่หลวงธรรมาภิมนตรี ทางราชการจึงได้ให้ออกจาก
หน้าที่ราชการ เมื่อ พ.ศ. 2470 และคงได้รับเงินเดือนเต็ม 40 ครั้นถึงวันที่ 22 กุมภาพันธ์
พ.ศ. 2471 ท่านก็ถึงแก่กรรมด้วยโรคชราไม่ปรากฏว่าเจ็บไข้อะไรขึ้นก่อนเลย

หนังสือเรื่องต่าง ๆ ซึ่งหลวงธรรมาภิมนตรีได้แต่งไว้เป็นเรื่องคือ โคลงนิราศ
วัดรวก วินิสวานิชคำฉันท์ เปรีศคสิศคำฉันท์ สิทธิสิลป์คำฉันท์ เพชรมงกุฎคำฉันท์
รัชมังกลาภิเสกคำฉันท์ ฉันท์ดุสดีสังเวทสำหรับพระราชพิธีฉัตรมงคล รัชกาลที่ 6
ฉันท์ดุสดีสังเวทกล่อมช้างฯ กดาหกคำฉันท์ ธาตามนิสรูพิณคำกลอน นางเดียวเสียน
ผจญกับตั้งโต๊ะคำกลอน ประชุมลำนํ้า

นอกจากนี้ยังมีคำโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน ซึ่ง เป็นยกินกะอีกมากมาย
ขอกล่าวโดยเฉพาะหนังสือ ประชุมลำนํ้า ซึ่ง เป็นงานชิ้นแรกของหลวงธรรมา-
ภิมนตรีไว้ในที่นี้

ท่านเริ่มแต่งประชุมลำนํ้า เมื่อ พ.ศ. 2469 ด้วยความมุ่งหมายที่ท่านได้
นิพนธ์ปรารภไว้ เบื้องต้นของประชุมลำนํ้าว่า

ขเลงลักสนะสำเนาเค้า โดยพระเจ้าบรมวงศ์ กรมพระดำรงคำหรีด คำหรีดรดสั่ง
ให้ ข้าบาทโทสมญา หลวงธรรมภิมนตรีถักนิพนธ์ เรียงเรียบ ระเบียบถ้อยทำนุก ฯลฯ

ท่านแต่งประชุมลำนํ้าหุ่ปี เสสก็สำหรีด ดั่งบทลงท้ายกล่าว่าไว้ว่า

หลากหลายลีลาสพจน์

และกำหนดณะกล่าว เกลา

ห้าร้อยหกสิบ เคา

รพบทพิบูรณ์มี

พุทธสักราชสอง

พันสี่ร้อย เจ็ดสิบปี

เกาะวารพุทธที่

สามสิบพริสจิกายน

เส็ดสรรพรราย

ณะธบายละบองหน

สัง เขปนิกมคน

ก็สิริสติสมบูรณ์

ท่านที่สนใจในทางวรรณคดีคงทราบว่าคำราที่ว่าด้วยวิธีแต่งบทกวีนั้น มีอยู่แล้วคือ
วรรณพรีตคำฉันท์ ว่าด้วยคำราแต่งฉันท์ ผู้ซึ่งนิพนธ์คือสมเด็จพระปรมาทิตยอินทร
คำรากลอน ว่าด้วยวิธีแต่งโคลง วิธีแต่งกลอนกลบท ส่วนคำราแต่งกลอนแต่งบท เพลง
แต่งบทกล่อม อันเป็นวัฒนธรรมของไทยโดยตรงนั้น ยังหาไม่มีแบบแผนรวบรวมไว้เป็นหลักถานไม่
หลวงธรรมาภิมณฑ์คงคิดเห็นเช่นนี้ จึงได้รวบรวมประชุมลำนำนำขึ้นไว้ ท่านกล่าวว่าบทกลอน
นั้นมีหลักมาจากบทกวี อันควนเรียกว่า "ลำนำนำ" เพราะลำนำนำ เป็นลีลาของบทกลอน
บทกล่อมและบท เพลงทั้งหลาย ท่านจึงให้นามคำราแต่งเล่มนี้ว่าประชุมลำนำนำ ต้นฉบับ เขียน
ด้วยลายมือของท่าน โดยมีผู้นำมาพิมพ์ เป็น เล่มครั้งแรกหนึ่งยังมีได้แพร่หลาย เมื่อท่านได้
แต่งประชุมลำนำนำจบแล้ว ก็นำต้นฉบับไปให้ไว้ยังหอพระสมุดสำหรับพระนคร

หลวงธรรมาภิมณฑ์ เป็นกวีเอกในสมัยรัชกาลที่ 5 และที่ 6 มีสำนวนโวหารและ
ปดิกานโนทางกวี เป็นหย่าง เยี่ยม บทประพันธ์ของท่านทุกคำทุกความ ได้ปราณีตฉ้นจงยิ่งนัก
ท่านพอใจแต่งในกะบวน เล่นอักษร กะบวนอุบายอุบาย และรักสาเพื่อความไว้มาก ๆ

หนังสือที่ท่านแต่งไว้จักสแดงถึงคุณสมบัติเหล่านี้ได้เป็นอย่างดี เมื่อถึงคราววิจารณ์บทประพันธ์
ของหลวงธรรมาภิรมณ์แล้ว คงจะ เชิดชูเกียรติคุณของท่านไปชั่วกาลนาน

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ข.

เรื่องย่อวรรณกรรมของหลวงธรรมมาภิรมย์

วรรณกรรมนิทาน

1. ธาตามณีศรีสุพิณคำกลอน

ธาตามณีศรีสุพิณคำกลอน เป็น เรื่องที่ผู้แต่ง เล่า เรื่องราวของธาตามณีและศรีสุพิณ โอรสพระ เจ้าวิศนุราชและพระนาง เบญจาลักษณแห่งกรุงโกสยรัตนา ซึ่งกำเนิดจากดวงแก้ว และพิณของพระพรหม เมื่อกุมารทั้งสอง เจริญวัยขึ้นได้ เรียนวิชาศิลปศาสตร์ต่าง ๆ จนเชี่ยวชาญ วิชาหนึ่ง ได้พบม้ากายสิทธิ์ของพี่เลี้ยง เมื่อทดลองขี่มานั้นดูมาก็พาสองกุมารท่อง เทียวไปยังที่ต่าง ๆ จนได้พบกับนายสำเภาชื่อ สระนุหริ่ง ชาว เมืองชะวา สระนุหริ่งรักสองกุมาร เหมือนลูกชาย ของคน และรับสองกุมาร เดินทางไปด้วย จนกระทั่ง เดินทางถึง เมืองประจัน สองกุมารได้แสดง ความสามารถพราย ใจร้าย เมืองประจันชื่อแรม เสนาะ ซึ่งมีพลังมากกว่าคนทั่วไป เป็น เหตุ ให้ท้าวประจันพอใจและยินดียกนางยิวาหรีราชธิดาให้แก่ธาตามณี เรื่องจบลงเพียงนี้

2. ปทุมวดีคำฉันท์

ปทุมวดีคำฉันท์ เป็น เรื่องที่ผู้แต่ง เล่า โดยอ้างว่า เป็นตอนหนึ่งในอดีตชาติของ พระปัจเจกพุทธ เจ้าองค์หนึ่ง โดยกล่าวถึงนางฟ้าห่มบุญลงมา เกิดในดอกบัว ในโลก มนุษย์ พระฤๅษีคนหนึ่งนำนางไปเลี้ยง เป็นธิดาและให้ชื่อตามกำเนิดของนางว่าปทุมวดี พรานป่า เมืองพาราณสีตระเวนป่ามาพบนาง เห็นว่านางงามมากและมีลักษณะพิเศษคือมี ดอกบัวผุดขึ้นมารองรับ เท้าของนางทุกก้าวจึงรีบไปทูลพระราชา เมืองพาราณสี พระองค์ พอใจในความงามของนาง จึงจัดกองทัพมาของนางปทุมวดีจากพระฤๅษี และพานางกลับ ไปยังบ้าน เมือง และแต่งตั้งให้นาง เป็นมเหสีเอก ต่อมาทรงครมและประสูติโอรสชื่อ มหاپทุมกุมารซึ่งกำเนิดพร้อมกับสหชาติกุมารอีก 500 คน เพื่อแสดงถึงบารมีของกุมารนั้น เรื่องจบลงเพียงนี้ โดยกุมารยัง เป็น เพียง เด็กทารก เท่านั้นยังไม่ได้แสดงบทบาทอื่น ใดให้ปรากฏ

3. ชาลิสี เสกคำฉันท์

ผู้แต่งแต่งนิทานเรื่องนี้ เพื่อเล่าเรื่องชาดกจากอรรถกัมภีร์กถาโดยสังเขป เป็นเรื่องราวของพระชาลิสีและพระนางกัณหา โอโรสธิดากษัตริย์แห่งกรุงพิไชยเชตุร ซึ่งพระชนกชนนีเสด็จสวรรคตแล้ว ขณะเดียวกันทางประเทศลังกา กษัตริย์สวรรคตลง ไม่มีผู้สืบสันตติวงศ์ อำมาตย์ผู้ใหญ่จึง เสนอให้ใช้วิธีเสี่ยงทายราชรถเพื่ออัญเชิญกษัตริย์องค์ใหม่ ราชรถมาเกยยังพระชาลิสี ณ กรุงพิไชยเชตุร พระชาลิสีทรงรับ เป็นกษัตริย์ด้วยความเมตตาต่อชาวเมืองลังกา จึงเสด็จไปลังกาพร้อมด้วยพระนางกัณหาพระกนิษฐา ชาวลังกาได้จัดพิธีอภิเษกพระชาลิสีจัดพิธีอภิเษกสมรสพระชาลิสีกับพระนางกัณหา และได้ครองชีวิตอยู่ด้วยความสุขสืบมา

4. วิศวานิชคำฉันท์

หลวงธรรมาภิรมย์ที่แจ่มไว้ชัดเจนทั้งตอนต้นและตอนท้าย เรื่องว่า เพื่อเป็นนิทานสุภาษิตที่ให้ข้อคิดในการครองชีวิต ทั้งชีวิตสมรส การคบมิตร และการปฏิบัติตนเพื่อความเจริญรุ่งเรืองของชีวิต

เนื้อเรื่องกล่าวถึงบัสसानิ โขชายหนุ่มสกุลขุนนางแห่ง เมืองวินิศ เป็นเพื่อนรักของแอนตอนนิโอ อาชีพค้าขาย บัสसानิโอนั้นฐานะร่ำรวยแต่ไม่รู้จักใช้จ่าย ภายหลังยากจนลง ไม่มีทรัพย์ที่จะไปสู่อหญิงที่รัก คือนางปอเทีย ซึ่งเป็นธิดาเศรษฐีต่างตำบล จึงไปขอยืมเงินจำนวน 3,000 ตำลึง แต่แอนตอนนิโอ นำเงินไปลงทุนหมด และช่วยเหลือบัสसानิโอ โดยไปขอยืมจากชายแก่ชราวัยชื่อ ไชลือก โดยมีสัญญาประหลาดว่าถ้าไม่สามารถนำเงินมาส่งคืนตามกำหนดเวลา แอนตอนนิโอจะต้องยอมให้ เชือดเนื้อหนักแปดตำลึงแทนเงิน บัสसानิโอนำเงินนั้นไปแต่งงานกับนางปอเทียที่ตำบลเบละมอน ทางเมืองวินิศ เมื่อถึงกำหนดนัดแอนตอนนิโออย่างไม่มีเงินไปไ้หนี้ ยิวใจร้ายจึง เรียกร้องให้ตุลาการสั่งให้ตน เชือดเนื้อพ่อค้าคู่อาฆาต แอนตอนนิโอส่งข่าวนี้ไปให้บัสसानิโอ เพื่อนรักที่ตำบลเบละมอนทราบ นางปอเทียได้มอบเงินให้บัสसानิโอนำมาใช้หนี้ไชลือก และนางได้ใช้ปัญญาปลอมเป็นทนายความหนุ่มชื่อบัลทะสามาช่วยว่าความในศาล โดยนายอ้างกับไชลือกว่าในสัญญาฉบับนั้น ไชลือกมีสิทธิ เชือดเฉพาะเนื้อหนักแปดตำลึง เท่านั้น จึงต้อง เชือดให้ได้น้ำหนักพอดี และในหนังสือสัญญานั้นไม่ได้ระบุว่าให้ เชือดด้วย ไชลือกจึงไม่มีสิทธิทำให้ เชือดของแอนตอนนิโอไหลแม้แต่

เพียงหยดเดียว และถ้าเขาทำให้แอนโตนิโอตาย ไชลือกจะมีโทษหนักฐานที่เป็นผู้ร้ายฆ่าคน ต้องมีโทษถึงประหาร ไชลือกหวาดกลัวและขอรับเงินสามพันตำลึงคืน แต่บัลทะสาอ้างว่าเกินกำหนดที่จะให้เงินคืนแล้ว และยังอ้างกฎหมายบ้านเมืองให้ไชลือกเป็นฝ่ายแพ้ความ และต้องถูกลงโทษถึงประหาร และถูกริบทรัพย์ เนื่องจากเขาทำสัญญาประหลาดเพื่อมุ่งหมายจะฆ่าแอนโตนิโอ ไชลือกอ่อนวอนขอชีวิต เจ้าเมืองวินิศเมตตวจึงยกโทษให้โดยไม่ประหาร แต่ให้รับทรัพย์ทั้งหมด มาแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ส่วนหนึ่งส่งเข้าคลัง อีกส่วนหนึ่งให้ทำขวัญแอนตอนนีโอซึ่งแอนโตนิโอยกให้บุตรทั้งสองของไชลือกแทน เมื่อคดีเรียบร้อยลง เนื่องจากปอ เทียปลอมตัวมาช่วยคลี่คลาย เหตุร้ายให้กลายเป็นดีแล้ว บัลसानีโอและแอนตอนนีโอต้องการตอบแทนบุญคุณของนาง นางจึงขอลงมือบัลसानีโอ และได้มองเห็นแหวนจึงขอแหวน ครั้นกลับมาพบกันที่บ้านนางปอ เทีย แสร้งตัดพ้อเรื่องแหวนซึ่งเป็นสา เหตุทำให้สามีภรรยาขัดแย้งกัน และแอนตอนนีโอ เข้ามาอธิบายความจริงให้ฟัง ทุกคนก็เข้าใจกัน เรื่องจึงจบลงด้วยความสุข

5. เปริลลิสคำฉันท

หลวงธรรมมาภิรมณ์เล่าถึงเรื่องราวของราชา เปริลลิส

แห่งกรุงตีเว เร ซึ่ง เผอิญรู้ความลับ เรื่องความประพฤติน่าไม่ตั้งงามและการไม่ดำรงตนอยู่ในทศพิธราชธรรมของกษัตริย์แอนติโอซัส ผู้ครองกรุงคริซอันยิ่งใหญ่ เป็นเหตุให้กษัตริย์แอนติโอซัสโกรธแค้นมาก เตรียมจัดกองทัพมาตีกรุงตีเว จุดหมายสำคัญ คือ ต้องการฆ่า เปริลลิส ไม่ได้ ต้องการทำลายบ้านเมือง เปริลลิส เห็นว่าตนไม่สามารถทนอำนาจกองทัพจากเมืองใหญ่ได้ จึงลอบลงเรือใหญ่หนีไปทางทะเล เพื่อให้ประชากรราษฎรปลอดภัย เปริลลิสไปหลบภัยอยู่เมืองริมทะเลแห่งหนึ่ง ก็ทราบข่าวว่าเจ้ากรุงคลิสจะส่งคนมาลอบทำร้ายจึงต้องเดินทางต่อไปอีก เผอิญเกิดลมพายุรุนแรงจนเรืออัปปางลง เปริลลิสรอดชีวิตเพียงคนเดียว เข้าไปอาศัยอยู่กับชาวเมือง เปนตะโปลิส ซึ่งเป็นบ้านเมืองที่สงบสุข เจ้าเมืองมีราชธิดาชื่อนางไทสา เปริลลิสพลัดบ้านเมืองไปขณะกำลังจะมีการประลองยุทธระหว่างชายชาติรี เพื่อให้พระราชธิดาชม ถ้าพระราชธิดาพอใจชายใด เจ้าเมืองก็จะโปรดให้จัดการอภิเษกสมรส และจะมอบราชสมบัติทั้งปวงแก่ราชบุตรเขย เผอิญราชา เปริลลิสได้อาวุธและเกราะของตนเองลอยตามน้ำมาจึงเข้าประลองยุทธด้วยจนเป็นที่พอพระทัยทั้ง เจ้าเมืองและพระธิดา จึงได้เป็นกษัตริย์อยู่ ณ เมืองนั้น โดยปกปิดชาติกำเนิดของตนไว้ เพราะเกรงอันตราย ภายหลังขุนนางผู้สำเร็จราชการ

แทน ณ กรุงตีเว เร ส่งข่าวไปกราบทูลว่ากษัตริย์แอนติโอซัสนั้นสวรรคตแล้ว ทั้งราษฎร เมืองตีเว เร เริ่มระส่ำระสาย ขอเชิญเสด็จพระองค์กลับไปครองบ้าน เมืองคาม เดิม เปริกลิสจึงต้องพานาง ไทสาซึ่งกำลังทรงครรภ์ ลงเรือกลับ เมือง ขณะเดินทางอยู่กลางทะเล ก็เกิดพายุใหญ่ ขณะ เดียวกันนั้นนางไทสาก็ประสูติพระครรภ์และประสูติพระธิดา เรื่องจบลงเพียงนี้

6. กฎาทกคำฉันท

เนื้อเรื่องกล่าวถึงกฎาทก บุตรชายนางทาสี ของ เศรษฐีแห่ง เมืองพาราณสี ซึ่งเป็นชาย รูปงาม เฉลียวฉลาด มีวาทีศิลป์ เศรษฐีผู้เป็น เจ้านายไว้วางใจมากจนให้ เป็นผู้ดูแลกิจการงานทั้งปวง ของ เศรษฐี แต่กฎาทกไม่พอใจและไม่มั่นใจในสภาพชีวิตของตนเอง | อยากจะมีชีวิตที่ดีกว่าที่เป็นอยู่ จึง ลักลอบปลอมจดหมายใช้ตราประจำตัว เศรษฐีประทับ แล้วลอบ เดินทางไปยังบ้าน เพื่อนรักของ เศรษฐี เจ้านายของตน ซึ่งเป็น เศรษฐีอยู่ ณ บ้านปัจฉิมคาม เศรษฐีแห่งปัจฉิมคามอ่าน จดหมายฝากฝังลูกชายคนเดียวของ เพื่อนรักให้แต่งงานกับลูกสาวคนเดียวของตนก็ เชื่อว่า เป็น ความจริงจึงจัดพิธีแต่งงานให้ด้วยความเต็มใจ กฎาทกนั้นตั้งแต่เป็นลูก เขย เศรษฐีก็กลายเป็น คนแสนงอน ไม่ชอบใจ ในทุกสิ่งที่ภรรยาและบริวารปฏิบัติรับใช้ตน ฝ่าย เศรษฐีแห่งพาราณสีทราบว่ กฎาทกหายไปก็ให้สืบค้นหาจนรู้ที่อยู่จึง เดินทาง ไปเยี่ยม กฎาทกตกใจและลอบมาสารภาพความผิด ทั้งขอให้ เศรษฐีช่วยปกปิดความลับทั้งหมด เศรษฐีตกลงและ เมื่อทราบจากลูกสะ ใภ้ว่ากฎาทกนั้น เอาใจยากนัก เศรษฐีก็สอนมนตรีให้สะ ใภ้เพื่อทราบความหงุดหงิดของเขา เมื่อภรรยาากฎาทก นำมณตร์บทนั้นมาท่องกฎาทกตกใจมาก เพราะคิดว่าภรรยาคงทราบความจริงแล้วว่าตนนั้น เป็นใคร จึง เลิกประพฤติ เช่นนั้นพยายามทำตน เป็นสามีและ เจ้านายที่ดีต่อมา ผู้แต่งกล่าวสรุป เป็นคำสอน ในตอนท้ายของ เรื่องว่า การปกปิดความลับใด ๆ นั้น เป็นสิ่งที่ทำได้ยาก อาจใช้อุบายปกปิดได้ เฉพาะชาวชนบทซึ่งซื่อ และไม่รู้อะไรกันคนเท่านั้น

ในกฎาทกชาดกกล่าวถึงกฎาทกว่า เป็นลูกนางทาสในบ้าน เศรษฐีแห่ง เมืองพาราณสี เศรษฐี เลี้ยงดู เขามาจนโตและให้ทำหน้าที่ เป็น เลขานุการ วันหนึ่ง เขาปลอมจดหมาย เศรษฐีถึง พ่อค้าชาว เมืองที่อยู่ไกลกัน มีข้อความขอให้จัดการแต่งงานระหว่างกฎาทกซึ่ง เป็นลูกชายของ เศรษฐีกับลูกสาวของพ่อค้า เมื่อแต่งงานกับลูกสาวของพ่อค้าแล้ว กฎาทกวางตนว่าตนเอง สำคัญ เหนือคนอื่น ๆ และพูดจาถูกว่าทุกสิ่งที่บ้านของพ่อค่านั้นล้วนแล้วแต่ "บ้านนอก" ทั้งสิ้น เขาคุย โอ้อวดถึงชาติตระกูลและฐานะของ เขากับญาติของภรรยาทุกคน ต่อมา เมื่อ เศรษฐี

ทราบเรื่องราวที่เกิดขึ้นทั้งหมดแล้วจึง เดินทางจาก เมืองพาราณสี เพื่อมา เยี่ยมพ่อค้า กงกาทก
 เดินทางมาพบ เศรษฐีระหว่างทาง และอ่อนวอน เศรษฐีในฐานะทาสผู้จงรักภักดีมิให้ เปิดเผย
 ความลับของตน เขาต้อนรับ เศรษฐีด้วยความนับถือประดุจลูกผู้นับถือพ่อ แต่เศรษฐีทราบการ
 วางตนของกงกาทกจากภรรยาของเขาจึงสอนคำประพันธ์บทหนึ่ง มี เนื้อความเป็นคำพูดที่กงกาทก
 เข้าใจดี หลังจากนั้น เขาจึงสงบปากคำ ชาตค เรื่องนี้กล่าวว่า เศรษฐีนั้นคือพระโพธิสัตว์
 ส่วนกงกาทกคือทิสสะ เถระที่ชอบบ่นด้วยความไม่พอใจในสิ่งต่าง ๆ และชอบคุยโอ้อวด เรื่อง
 ซาติกา เน็ดและฐานะของตน จนในที่สุดคนอื่น ๆ ก็รู้ความจริง

วรรณกรรมนิราศ

โคลงนิราศวัดรวก

เนื้อเรื่องประกอบด้วยส่วนคำนำคือบทประณามพจน์ จากนั้นจึงกล่าวถึง เนื้อเรื่อง
 ซึ่ง เริ่มต้นด้วยการที่ต้องพรากจากนางที่รักด้วยความอาลัยอาวรณ์ ผู้แต่งได้ใช้สถานที่ และ
 ธรรมชาติป่า ที่พบเห็นระหว่างการ เดินทางมาพรรณา เชื่อมโยงกับความรู้สึก โศก เศร้าของ
 ตนเอง แต่เป็นการเน้นทศร่ำครวญมากกว่าที่จะ เน้นระยะการ เดินทาง ซึ่ง เดินไปตลอดคืน
 จนถึงที่หมาย เมื่อเวลาสองยาม โดยกล่าวถึง เส้นทาง การเดินทางตามลำดับคือ จากวัดรวก
 ผ่านทุ่งนา ศาลาสระประโคน บางโขมด บ้านไร่ ศาลาใหม่ บ่อโศก ดงโอบ
 ศาลาเจ้าเฒ่า ศาลาสิบบาท หนองคนตี ทุ่งมรกต เขาตก สระยอ สระสามเส้น
 ประตูป่า และพระพุทธรบาท ในตอนท้ายมีบทส่งท้ายคล้าย เป็นการสรุป เรื่องทำให้ผู้อ่าน
 รู้ว่านางในนิราศเป็นเพียงนางในจินตนาการ

วรรณกรรมคำรา

ประชุมลำนํ้า

เนื้อ เรื่องของประชุมลำนํ้า เริ่มต้นด้วยบทประณามพจน์ซึ่ง เป็นคำประพันธ์ประ เภทร้าย
 และมีข้อความ แสดงวัตถุประสงค์ในการประพันธ์ว่าผู้แต่งต้องการรวบรวมหลักในการแต่งคำประพันธ์
 ของไทยซึ่งมีมาแต่โบราณ และ เรียบ เรียงไว้ให้เป็นระ เบียบ เพื่อ เป็นแบบแผนสำหรับชนรุ่นหลัง
 ต่อจากนั้น เป็นความ เรียงร้อยแก้ว กล่าว เกริ่นนำถึงประวัติความ เป็นมาของคำประพันธ์ทั้งปวงว่า

มาจากภาษาสันสกฤต แล้วแปลมาเป็นภาษามคร ได้แก่คัมภีร์วุตโตทัยและคัมภีร์อื่น ๆ ผู้แต่งได้กล่าวถึงคำประพันธ์แต่ละชนิดโดยละเอียด ทั้งคำประพันธ์ ฉันท กลอน กาพย์ โคลง ทั้งด้านประวัติความเป็นมา และแบบแผนในการประพันธ์

เมื่อเกริ่นนำถึงคำประพันธ์ทุกชนิดดังกล่าวข้างต้นแล้วผู้แต่งจึงกล่าวถึง เนื้อความซึ่งส่วนใหญ่จะกล่าวถึงลักษณะของคำประพันธ์ประเภทกลอนโดยละเอียดกว่าคำประพันธ์ประเภทอื่น ทั้งแบบแผนคำประพันธ์ของกลอนโดยทั่ว ๆ ไป สิลลาของกลอนอันได้แก่ เสาวรจณี นารีปราโมทย์ พิโรธวาที สลลาบังคพิไสย ส่วนที่สำคัญและเป็นเนื้อหาส่วนใหญ่ของตำราเล่มนี้ ได้แก่ แบบแผนคำประพันธ์และตัวอย่างของกลอนลำนำชนิดต่าง ๆ เช่น ลำนำกลอน 2 ถึงกลอน 9 กานต์ชนิดต่าง ๆ ตั้งแต่ กานต์ 2 ถึงกานต์ 9 ซึ่งเมื่อพิจารณาตัวอย่างของกลอนลำนำดังกล่าวนี้ เห็นได้ว่าส่วนใหญ่เป็นเพลงกล่อมเด็ก และเพลงพื้นบ้าน จึงพอสรุปได้ว่าประชุมลำนำคงเป็นตำราคำประพันธ์ที่เน้นทางด้านคำประพันธ์ประเภทกลอน และลำนำหรือบทขับร้องอย่างง่าย ๆ

วรรณกรรมที่ใช้ในพิธีการ

ฉันทดุขฎีสังเวทพระเสวตรฉัตร

โครงเรื่อง เป็นบทประณามพจน์ จึงกล่าวบูชาพระรัตนตรัยและ อัญเชิญเทวดามา ร่วมในพระราชพิธีสมโภชพระเสวตรฉัตรครั้งนี้ ซึ่งจัดขึ้นตามแบบอย่างในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้แต่งกล่าวอัญเชิญเทวดามาชมปราสาทราชมณฑล เทียรอันงดงามโอ้อ่า อัญเชิญให้รับ เครื่องราชสักการะทั้งปวง และขอให้ช่วยให้พระราชพิธีครั้งนี้ สำเร็จดังพระประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ฉันทดุขฎีสังเวทกล่อมพระเสวตรวชิรพาหะ

เนื้อเรื่องประกอบด้วยบทประณามพจน์ ซึ่งเป็นบทอัญเชิญเทวดาซึ่งผู้แต่งกล่าวบูชาพระรัตนตรัย และอัญเชิญเทวดามาประชุมในมณฑลพิธี หลังจากนั้นจึงกล่าว เถลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว แล้วบรรยายถึงประวัติการค้นพบพระเสวตรวชิรพาหะ ต่อจากนั้นผู้แต่งได้พรรณนาให้เห็นความโดดเด่นของชีวิตในป่า เป็นการปลอบประโลมให้ลืมชีวิต

ในป่า แล้วจึงพรรณนาความสุขในบ้าน เมือง เพื่อให้เกิดความยินดีที่จะมาอยู่ในกรุง เทพมหานคร
ผู้แต่งได้กล่าวสอนให้พระ เสวตรวชิรพาหะ รู้จักปฏิบัติตน เมื่อ เข้ามาอยู่ใน เขตพระราชฐาน
ในฐานะราชพาหนะของพระบาทสมเด็จพระ เจ้าอยู่หัว เมื่อสอนจบแล้วผู้แต่งกล่าวถึงสา เหตุที่แต่ง
ไว้อย่างชัดเจน

วรรณกรรมสุดดี

รัชมิ่งคลาภิ เสกคำฉันท์

ผู้แต่ง เปิด เรื่องด้วยบทประณามพจน์ และคำ เน้น เรื่องด้วยการผูก เรื่องทำนอง
เดียวกับนิทาน โดยกล่าวถึงทวย เทพบนสวรรค์พิจารณากันว่ากรุงศรีอยุธยา นั้นล้มไปแล้ว ควร
ส่ง เทวดาจุติลงมา ในโลกมนุษย์ เพื่อสืบทอดพุทธศาสนาต่อไป เทวดาองค์หนึ่งจุติลงมา เกิด
เป็นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระองค์ทรง เป็นปฐมกษัตริย์ของราชวงศ์จักรี
และทรงมีรัชทายาทสืบสายราชวงศ์และสร้างความ เจริญแก่กรุงรัตน โกสินทร์ มาจนถึง
รัชกาลที่ 5 คือพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว ซึ่งก่อปรด้วยบุญญาบารมีมากมาย
แล้วผู้แต่งจึงบรรยายถึงพระราชกรณียกิจต่าง ๆ ในรัชกาลของพระองค์ เช่นการ เสด็จ
เยือนยุโรปและความสัมพันธ์กับต่างประเทศ การปรับปรุงกิจการต่าง ๆ เช่นลดหย่อน
ภาษีอากรแก่ราษฎร การนุคคลอง การสร้างถนนและการซ่อมแซมอารามต่าง ๆ เป็นต้น
นอกจากนี้ผู้แต่งยังกล่าวถึงสิ่งที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว ทรงริเริ่มให้มีขึ้น
การให้ เริ่มใช้รัตนโกสินทร์ศก การกำหนดเกษียณอายุข้าราชการและพระราชทาน
เบี้ยบำนาญแก่ข้าราชการที่ชราภาพ การสถาปนาตำแหน่งมกุฎราชกุมารซึ่ง เป็นตำแหน่ง
รัชทายาทแทนกรมพระราชวังบวรสถานมงคล การแบ่งส่วนราชการโดยจัดตั้ง เป็นกระทรวง
และ มณฑลต่าง ๆ ผู้แต่งบรรยายถึงการเปลี่ยนแปลงบางอย่างที่โปรดให้มีขึ้น เช่น
การยกเลิกโรงอากรบ่อนเบี้ย การกำหนดสอบพระปริยัติธรรม และการโปรดเกล้าฯ
ให้ เลิกประ เเพณีหมอบกราบ และให้ใช้ยื่น เฝ้าแทน ผู้แต่งพรรณนาถึงความศรัทธาในพระพุทธศาสนา
ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า นอกจากจะทรงผนวชแล้ว ยังทรงสร้าง
พระพุทธรูปและอารามต่าง ๆ อีกด้วย เมื่อบรรยายถึงพระราชกรณียกิจโดยทั่วไปแล้ว
ผู้แต่งก็ เริ่มกล่าวถึงประวัติการสร้างพระบรมรูปทรงม้า การวางศิลาฤกษ์พระที่นั่งอนันตสมาคม
และกล่าวถึงงานพระราชพิธีรัชมิ่งคลาภิ เสก โดยกล่าว เน้นพระราชกรณียกิจ ในงานพระราชพิธี
นี้ในแต่ละวันจน เสร็จพิธี ผู้แต่งปิด เรื่องด้วยการกล่าวถึงสา เหตุและจุดมุ่งหมายในการแต่ง
ตลอดจนเวลาที่แต่ง เสร็จ เรียบร้อย

ฉันทสรวร เสริญวัดจักรวรรดิราชาวาส

โครงเรื่อง เริ่มต้นด้วยบทประณามพจน์ จากนั้นจึงพรรณนายริเวณวัด ซึ่งประกอบด้วย กำแพง ลานวัด พระปราสาท พระพุทธรูป ถ้ำ รอยพระบาทจำลอง สระน้ำ สนามหญ้า และต้นไม้ โดยเน้นการชมมณฑลที่ประดิษฐานรอยพระพุทธรูปบาทจำลองเป็นพิเศษ จากนั้นผู้แต่งได้บรรยายภาพเหตุการณ์ของงานฉลองวัด เนื่องในวันมาฆบูชา โดยพรรณนาถึงประชาชนที่มาเที่ยวงานด้วยความสนุกสนาน ชมการแสดงมหรสพต่าง ๆ ร่วมกันเวียนเทียนบูชารอยพระบาทบิตของพระพุทธรูป และซื้อสินค้าที่แม่ค้าวางขายในงานซึ่งจัดตลอดคืน นับเป็นงานที่มีบรรยากาศครึกครื้น ครั้นเช้าวันใหม่งานเลิก ทุกคนต่างพากันแยกย้ายกลับบ้านของตน จึงทำให้เกิดบรรยากาศที่เงียบเหงา ชวนว่าเหว ผู้แต่งจึงพรรณนาความรู้สึก อาลัยอาวรณ์ในบรรยากาศ และฝูงชนที่ได้มาเที่ยวงาน และจบเรื่องด้วยบทส่งท้ายที่บอกชื่อผู้แต่งทั้งยังอธิษฐานขอพรให้ตนเองประสบแต่สิ่งดีงาม

ในด้านสำนวนโวหาร ประกอบด้วยสำนวนโวหารบรรยายและพรรณนาที่มีสำนวนอ่านง่าย บทพรรณนาบางตอน เช่นบทพรรณนาธรรมชาตินั้น ผู้แต่งพรรณนาให้เห็นภาพชัดเจน แต่ถ้าพิจารณาสำนวนทั้งเรื่องแล้ว ผู้วิจัยมีความเห็นว่าเป็นสำนวนที่พอประมาณไม่ถึงขั้นดีเด่นเป็นพิเศษ

ฉันทอำนวย ไชยมงคลแด่เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี

ฉันทอำนวย ไชยมงคลแด่เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดีนี้ หลวงธรรมาภิรมย์พรรณนาว่า เป็นผู้บังคับบัญชาที่มีความ เมตตากรุณาให้การอุปถัมภ์ และให้เกียรติแก่ผู้บังคับบัญชา ตอนท้ายได้ขออำนาจคุณพระรัตนตรัย เทวดาผู้มีฤทธิ์ และผลบุญอันสุจริตที่ท่านได้กระทำมา มาปกป้องคุ้มครองท่านพร้อมทั้งผู้แต่ง ได้อวยพรให้ท่านได้ทุกสิ่งดังประสงค์

วรรณกรรมคำสอน

กลบทสุภาสิต

โครงเรื่องประกอบด้วยบทประณามพจน์ บทสุภาษิตประกอบด้วยสุภาษิตทั้งสิ้น 70 ข้อ เนื้อหาของคำสอนส่วนใหญ่มุ่งสอน หรือให้ข้อคิดในการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข เช่น อภัยคนข่มท่าน อย่าจับปลาสองมือ อย่าชี้โพรงให้กระรอก ให้มีความเพียรในการทำการ ทุกสิ่ง เป็นต้น ซึ่งนับเป็นคำสอนง่าย ๆ คนอ่านสามารถนำมาใช้กับชีวิตประจำวันได้จริง วิธีการสอนมีทั้งที่สอนตรง ๆ และสอนโดยแทรกสุภาษิตและคำพังเพยของไทยเข้าไปเพื่อสรุป คำสอนซึ่งทำให้คำสอนนั้น ๆ ชัดเจนขึ้นอีกสุภาษิตในเรื่องนี้ บางข้อ มีเนื้อความตรงกับ โคลงโลกนิติ ซึ่งสมเด็จพระยาเดชาดิศรเรียบเรียงไว้ ในบทส่งท้ายเป็นการกล่าวสรุป ถึงการแต่งว่าสุภาษิตที่ผู้แต่ง เลือกสรรมาเขียนด้วยกลอนแปดและกลอนกลบทนี้ ประดุจกระจก ส่องตัวซึ่งจะช่วยชี้แนะแนวทางดำเนินชีวิตโดยตรง

คุนยวิทย์วิทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ค

ตัวอย่างวรรณกรรมบางตอนจากบาง เรื่องที่ยังไม่ได้ตีพิมพ์

1. ปฐมวาทคำฉันท์

อ้าแม่نينกะโรนะนั้น กระแสศรีบทแจ่มใส นางทูลชำเลืองบวโร
ยช้อยช้อย เมิน รื่นรื่นขึ้นสุดคนธม บุปผชาติตระหลบ เนิน หยอกยั่วมุพาพิมล เพลิน
ช้อนถามพระนุชนวล นางอายุก็จำจิตรสนอง วรวากยัมยวน เออ ออกกระโรนินะซึ่งกวน
กระชิกชิบบ เคยยล อ้าแม่และ เรียมนิลิบแจ้ว สกฤตฤกษ์พนาสณฑ์ โฉมเนียงชำนัญวนอรอุ
แลวานแจ้วลือ เรียบฟัง หากคลบุรีนทรและไว้ สุระที่ เป็นพารัง โฉมแม่จูงเงียสุดคอยฟัง
บักก เดือนจะ เดือนชม อ้าพระบักกมุบลบอก นุชก็แจ่มโยรมย ว่ารัฐยารอุคม
บักกคารฤาแต่ใด แต่่น้องนี้สุดที่จะแสง ผลพฤษากกลางไพร มีมากก็มากสัจแต่ใบ
ผลดอกกันดารตา กล่าวตรงก็เกรงจิตรประจักษ์ แลจิ่งสูแสงทา ทนยากลำบากจรทรา
วนแรมสถานเนา อ้าแม่อย่าพักสุนทรเยาะ มุบลเยี่ย เป็นเงื่อนเงา ไซ่บาปนิญทวยเรา
ลีเนทสองประสมกัน จิงดลฤแดกมลที่ พเอนที่นี้ทราบขวัล เนตรน้องก็ป้องจิตรกศัลย
จะร่วมสู่พระเมรุเดียว อ้าเจ้าจูงฟังวจนที่ แลที่แจ้วแต่จรงเจียว เมินภักทรโยเล่านะจงเหลียว
ชำเลืองน้อยอย่าแห่งคำ เสรจโฉมมุพาพิมลเหนือ รถมาศปริมคำ เกิงกลถกถกรธสำ
ผัสกายพระกายนาง เร่งรีบพลารถจรัญ ก็เร่งรันอัศวรางค์ ล่วงหมู่พนาภลมารคาง
ก็จร่วมบุรีคด

อ้าโฉมอรเฉลิม เกลศโลกยธาตรี ไครได้ทฤษฏี ก็ลิมแลตะวันจันทร์
โฉมแม่นี้ควรป็น มกุฎินาฏนไอสวรรย อ้าแม่อย่าควรศัลย์ สอีนรักพนาลี เชิญแม่ภิรมยสุข
สวัศดิโนบุรีศรี ควรเจ้าเป็นคู่ชี พิตรร่วมณเรียมรา ตรีสพกลางพระหัตถไชย กชิตเซยพนา
จุมพิตปรางปรา กรลูปพระปฤษฎางค์ ช้อยกรตระกองชม นุชนาฏขนางหมาง

ตรีศคอบสุนทรพลาถ นชยภพระกรรัน อ้าพระอย่าด้วนโดย จิตรร่วม เมื่อยามศัลย
 ไขว้าฉวันจันทร จะลับโลกยเสยเดี่ยวคาย อ้าแม่ไฉนกล่าว มธรรถ้อยกัคคคาย
 บาดจิตจำจือกาย ก็สุคยาจะยายำ ฤาแม่จะคือดอม จิตรได้จะได้จำ
 หนตไล่กมลจำ วจนไว้กว่า เมื่อมรณ อ้าพระแลใช้ข้า จะฝ่าราชงการรอน
 ไมตรีกรียา___ ดูจันก็ไปมี แต่ตรีกมลเกรง จิตรด้วยนางสาวศรี จักกล่าววจิติ
 กลเยยแสยงใจ อ้าแม่นี้ยั้งป็น สนมนาฏกัลยาณี จุมพิตรปรางศรี สุดาแตกำตัดดวง
 ซ้อย เนตรค้อนคม ภิมยรศลออกอง สูตรศปรางทอง กรกุมประทุมชย
 ชงษ์ชาฎกา เกยว กลเดี่ยวกะพิมพกลม เนียรแนบอุรารมณ รัลริศสำ เริงราญ
 กายกอดคักฤากล ลดาโอบทุมามาลย์ มีคมีวชมีวปาน ชร้อชอรูมพน คชสารประสานกญ
 ชรสายสกนธรม แทนแก้วแลปรางมณ ทิร เคลื่อนกเทือนพราย ฮือฮือพหูโยก
 ทูมาไบกระมัดปลาย โฉมนางสมุทกราย กรบีบวิเชียรชู อสุรินทรกุมโลห์
 ขวานขว้างพดู ธิบ เท้ากระทิบสุ เมรุเพียงทลายพัง สาครกระฉ่อนคลิ่น
 ลลอกครินกระ เกรงชล้ง ไครมครันสนั่นดัง พิรุณโรยลອງชล นานาพกาแย้ม
 สยายกลีบผโกมล ฎมรินทรกัชอกชน ชนชกไขสูมามาลย์ ผจรงศ เกสรดียม
 ก็เซาซิมรศาสารติ เกลือกกลิ่นสูมามาลย์ ก็โรยร่วง เรณูนวล

2. ธาตามณีศรีสุพิศคำกลอน

โฉมพระที่มีพระชนม์ได้ลิบห้า ขนิษฐาลิบสี่วรรษาสรรพ์ คำรณฤทธิลิตธิ เชี่ยวชาญฉกรรจ
 ไม่คร้ามครันอาจองค์ทรงคักดา สุริย์ฉายบาย เบื้องนพกาภาศ ล่วงลีลาศจบแสงลงแฝงฝา
 พอจวนค้ำย้าสีพระสุริยา พระพายพาพิค เมขวิเวกใจ แจกร่มรัชนีกรจรจำรัศ
 เร่งรันอัศว เยี่ยมคุณทรโสล กระจ่างแจ้งแสงจันท์ขึ้นโร ๆ ดาราไขสีพราวาวอำภรณ์
 พระพี่น้องสอง เนทไฉนนิเวศน์ ล้วนนา เรศห้อมล้อมแลสลอน ดังดวง เตือน เลื่อนลอยในอำภรณ์
 ดารากรราย เรียงอยู่เคียงดวง กระจ่างแจ้งแสงสีอัคคีส่อง สว่างห้องปรางในพระวังหลวง
 สนมข้างนางในสิ้นทั้งปวง กระเซมทรวงสำราญภิมมายงค์ บำเรอสองหน่อนาถิราชไต้
 ประทีปไข โคมแก้วแพรวสว่าง หนักงานไฉ้องค์ทรงสำอาง เจริญร่างสมทรงองงค์นวล
 ต่างกล่อมขับขับร้องถวายเสยง พังสำ เนียงสาวน้อยละท้อยทวน บ้างทอดกรอ่อนรำทำกระบวน
 เสนอนวนชวนขึ้นทุกคืนวัน สองพระหน่อธิปีนกระษัตริ เสด็จ เหนือแท่นรัตนรังสรรค์

ในคำหนัก เรือนทองห้องสุวรรณี กระ เขมสันต์ทุกทิวาแลราตรี สีสุนนึ่งน้อยกุมารา
 เห็นไม้มาริมคนพลกักร์ พระทัยกลางทางทูลพระ เชษฐา ว่าไม้มาอันนี้ดูดีนัก
 ของ เขาทำไว้ทำไมไม่ประจักษ์ ดูน่ารักรูปร่าง เหมือนอย่าง เป็น เห็นรูปมาดาไม่มีสองพี่น้อง
 ต่างยิ้มย่องแล้วจับมาชม เล่น ปรอดกลิ้งวิ่งมาดากระ เด็น พี่น้อง เห็น เก็บมาปฤกษากัน
 ศรีสุพิณยินดีทูล เชษฐา นี้ตาม้าเกาะไรไฉนนั้น ดูสิ่งงามวามวาวอยู่พร่าวพรัน
 สุก เป็นมันปลาบปลั่งดั่งคารา ต่างชมชูดุปรอทแล้วสอดใส่ ที่ฝ่ายในหว่างช่องในตาม้า
 ส่วนรูปไม้กลายเป็นกลับ เป็นอาษา เกิดเป็นม้ายากยสิทธิ์ เรื่องฤทธิ์ ดูผิวพรรณสัณฐานผิประหลาด
 ขยับบาท เทย่าย่างในปรางศรี ทั้งสูงใหญ่อ้วนล่ำกำลังพี ทั้งสองพี่น้องพวยกษากัน
 ว่ารูปไม้กลายเป็นม้ายไม้เคยเห็น ชรอยเป็น เทพามาสาปสรรพ์ ให้เรา เห็น เป็นอัศจรรย์ครั้ง
 มา เกิดบันดาน เป็น เพราะบุญเรา ส่วนธาดามณีผู้ เชษฐา จึงชวนองค์อนุชาโคม เฉลา
 ว่าคราวนี้แหละน้องทั้งสอง เรา พี่กับ เจ้าสององค์คงสมปอง ทั้งทรงมโนไมกายสิทธิ์
 อันแรงฤทธิ์ เร็วชมดั่งลมทวน บัดเดียวใจไปจนครบจำนวน ตลอดถ้วนทิวาในราตรี
 แล้ว เลื่อนลงชมชลามหาสมุทร อันกว้างสุดสายตาชลาสี เป็นประกายปรายชัดในนที
 ดั่งมะณีรัตนระแงงแล้วแกล้งปราย พายุพัดชันน้ำกระจาย เป็นประกายพรายพร่างกระจ่างตา
 ดั่งพลอย เพ็ชร เม็ดมะณีล้วนสีน้ำ วิไลล้ำชวนชม เสน่หา ดูโชดช่วงร่วงลงในคงคา
 ดั่งมหานพรัตน์จำรัส เรื่อง พระพี่น้องสององค์ทรงประพาศ ชลชาติวารีสีขาว เหลือง
 ชมทวีปกลีบ เมฆดารา เรื่อง แสนประ เทองไม่มีทุกข์สนุกครัน ลืมพี่ เสียงนางนมสนมนาฏ
 ลืมพระราชากรุงไกรมโหสวรรค์ ชมนภาสาศ เรศท้าว เขตรคันธ เกษมสันพี่น้องทั้งสององค์

๓. รัชมังคลาภิเศกคำฉันท์

เนืองนองสรรพหิรัญรัฐภูประมุข	เพ็ญเพียบพิบูลสรรพ์	อเนก
ยี่ง เบื้องบรรพตไสยวรากร	สมลิตธิ เอกอัค	อุดม
ด้วยบุญบัตติพิณูปการภริรมย์	ชร้องสุทธิบรรสม	ประสิทธิ์
โกโคสรวยประ เสริฐสุภพิศ	บันดาลอุทิศดล	กระการ

เทียบสายลินตฺรกระแสดลจรอุทาน ถังทิพย์พิศาลสุน ทเรศ
 เลิศล้วนอัคคณาภิการพิเศษ เพิ่มบาร เมศร์ยิ่ง อบันต์
 บุญเพรงพรำธน เกื้อบุญลกิตยสรร เสริมสมสนองอัน พิศาล
 บุญ เบื้องสมบุรณ์ สมภพเพิ่มภูล บพิตรสมภาร อ เนกหลังหลาย
 หล่อล้นประมาณ ด้วยพระภินิหาร แผ่นผล เมตตา
 สมบุรณ์สมบัติ ยิ่งจอมจักรพัคคี ปิ่นภพนาถา ทรงราชบ่าง
 เจริญราชธา นีท้าวอาณา กระเชตรไพบูลย์
 พระเดชกระเดื่อง พระคุณพั่งเฟื่อง เกริก เกียรติไอสุรย ฟ้าทล้าบรลง
 บรรลือ เพ็ญภูล สมบุญสมบุรณ์ สม เมืองบารมี
 ปางจอมธิบัคปก ภพเป็นธ เรษตรี ทรงราชภิรมย์พี รียภาพสมสรรพ์
 ฝ่ายราชอาณา จักรจักระ เบี้ยบอัน สมบุรณ์พิบูลย์สรร พสฤษติบรรม
 ไอสุริเยศร์สิท ธิวราดิเรกรมย์ เจริญราชธ ไนคม ฤครางคเพียบภูล
 มั่งคั่งธนากร อุปการะ เพ็ญบุรณ์ ไกสาธิโกสุรย์ วรสิทธิไพศาล
 เพิ่มเพียบมะไคล ธนคาศฤดาธาร ภูลภักตพิตถาร ฤประภาฤคค
 เพียรราชพิจา รณธรรมอำภณ ทิวสรรพสากล ศิริกอบดระการสรรพ์
 บำ เรอ เจริญรมย์ ราชรัฐ เรื่องภักท
 ทุกสิ่งประ เสริฐ ประสิทธิ์ล้ำเลิศ ล้วนบุญพระสรร มากแล้วไหลหลัง
 ล้น เหลือนันต์ ยิ่งบุญ เบื้องบรพ บพิตรสมภาร
 สมภพพั่งพร้อม ทุกอย่างล้วนย่อ้ม เพิ่มเพียบไพศาล ด้วยเดชอำนาจ
 บำ เพ็ญศีลทาน ยิ่งด้วยภินิหาร แห่งพระบารมี
 ทั่วพื้นภพโลกย์ ปราศ เข็ญเว้นโศรก สมสุขกระ เชมศรี ยิ่งด้วยศีลทาน
 หลังล้นทวี ประชาพราหมณ์ซี แซ่มขึ้นรื่นรมย์
 ไกคัยไหลหลัง เทียมทิกถารถั่ง ปราโมทลุ่มสม แห่งโพธิสมภาร
 ภูลยิ่งอุดม ติเรก เสริมสม บุรณ์สิทธิ เนกา
 จอมไทนฤเบศร ทรงบุญมาระ เมศร์ บพิตรภูวนา ยกยศยิ่งยศ
 เกริก เกียรติทรรษา ทรงคุณเดชา นุภาพพันประมาณ

4 . ฉันทสรรเสริญวัดจักรวรรดิราชาวาส

นับรัชฌนิกร	แลรศัทิวาวัน
ตั้งแต่จะไกลกัน	บมิรู้จะคินคง
ดวงดาวและเคือนคับ	รวลัปสี เนรูลง
หวังจันคนาง	จิครไค้ม เคียดแค
ยามย่ำทฬากร	ศศิอรทริปแปร
คาราระเรื่องแล	คจหวังมโนโน
ย่ำรุ่งแลดาวดับ	ศศีลัปสี เนรูไคร
เค่นดวงระพิศไซ	รัศมีประสงค์สม
ไอ้คอยสมัยรุ่ง	จิครถำทิวาชม
เพื่อนสันนิบาตคม	บมิรู้กำหนดคคอย
ตั้งแต่จะแลลับ	นยนาละลือลอย
นายภักทรูปรอย	ผิวจ้ำย เต็มคา
อาสุร เสน่หนัก	จะทุเรศนิราศคลา
โือกจะร่ำอา	คฺรทสนสลคใจ
เอนคฺณนาง	นุชโใจะร่ำไร
ต่างค่างจะอาไล	ยเทศศถวิลปอง
ยามรุ่งอรุณไซ	สุริยสีระ เรืองรอง
สูงแสงอุไทยทอง	ระพีแผ้วภาดล
เคยฝัดพมูนวล	ลออหิวหิมลคน
ผลัดฝืนพิศรายล	แลสภักสไบบาง
แหรชัยกระจ่างดวง	รศร่ำสุคนธางค์
กลืนเกลี้ยงฉวิมาง	ษประโกพิไลดา
แต่นี้จะเปล่านั้น	บมิหวังจะพิศทา

โอดอกจะแรมรา	จะลละลิมบ่ารุงกาย
บ้างเคยสำอองอาบ	ชลสินธุกระแสดสาย
ขัดสีสกลกาย	ก็จะเว้นทิวาวัน
เคยส่องกระจกถอน	จูไรเรียบแลโกนกัน
วางภักตรโชนงคัน	สรไก่อ่งชนุป่าน
เคยเกษินีจับ	เขม่าอบสคนชมมาลัย
ปรุงจันก็กุหลาบธาร	ประทินเทศลลาทา
นับวันจะวายแต่ง	ศิริรูปจะโรยรา
เคยปรุงจะรุ่งกา	ยะจะเศร่าสกันธนาง
เคยส่องกระจกส่อง	ช้อยมอองชม้ายพลาวง
เหลือบลองชำเลื่องทาง	นยเนตรกระยิมยวน
เคยทัตระดมค้อน	จรีตงอนกระบวนนวล
แย้มโอธูกระแอมชวน	จิตรเร่งฤดีชม
แต่นี้จะเลยละ	สละทั้งฤไทยกรม
เคยศุขกระเชมสม	ก็จะเส้อมจะสินทราม
เคยองคไอ้ออง	คผจงพะเจีตงาว
เคยศุขสนุกความ	ศุขไอ้มรางมี
เคยแต่งสกันธ์เดิน	ก็จะเดินบดูดี
รึนรศสูมาลี	รศไอจะจางใจ
เคยยลคณาคน	จรตลเอนกใน
แลศรีบริบทรุไคร	ศรีบริทไอจะวายพัง
เคยชมตลาดของ	เอนกนับอนันตัง
ลัวนนุชหนึ่งประนัง	นุชไอจะชายไคร
เคยยลแลยามยล	จะบยลอนาถใจ

จัก เปล่าอุลาไกล	อุระไ้อ้จะกรอมกรม
เคยหอมกระอมอาย	สูคนธขจรลม
ขึ้นจิตรอุชาดม	จิตรไ้อ้จะจำไกล
ยามคำระยังเคย	สนั่น เสียงกระแสงไส
ฟังแสน เสนาะใน	เสนาะไ้อ้จะนานฟัง
จัก เจียบสังค้อด	ดุจชฎพนารัง
ท่วนท่วตลาดทั้ง	บรีเวณพระอาราม
เคยเสียงสนั่นก้อง	ระนาตม้องประโคมยาม
แต่นี้จะ เสื่อมทราวม	สุรแสงสังค้อใจ
เดินดวงอุไทยดัย	พยับมิตนภาลัย
อุบเทียบประเทืองไฟ	ประทีปไ้อ้จะสุญแสง
เคยส่องสว่างสี	กระจำงแจ่มจรงแจรง
เปล่งเปลวปละปลามแสง	จะเปล่าไ้อ้อนาทร
แต่นี้ภอยำคำ	จะมีตคล้ำค้อดงคอง
พิวใครผู้เดียวจร	ก้อจะแสนสยองเย็น
จัก เปลี่ยวฤโทเพียง	คิบเรศล่ำเคยเข็ญ
แต่นี้จะจำเป็น	ทุกขด้วยรวังไทย
ไ้อ้เคยประณยาม	ตลอดรุ่งรุไถไทย
แล้วเสียงสเพรียกไพ	เราะหด้วยประทุมชน

ประวัติผู้เขียน

นางจารีต เชาวน์นทต เกิดเมื่อวันที่ 11 สิงหาคม พ.ศ. 2495 ที่อำเภอ นครไทย จังหวัดพิษณุโลก สำเร็จการศึกษาชั้นปริญญาอักษรศาสตรบัณฑิต วิชาเอกภาษาไทย จากคณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร เมื่อปีการศึกษา 2515 เข้าศึกษาต่อที่ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปีการศึกษา 2524 ปัจจุบันรับราชการในตำแหน่ง อาจารย์ 2 ระดับ 5 ภาควิชาภาษาไทย สหวิทยาลัยพุทธชินราช วิทยาลัยครูพิษณุโลก จังหวัดพิษณุโลก

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย